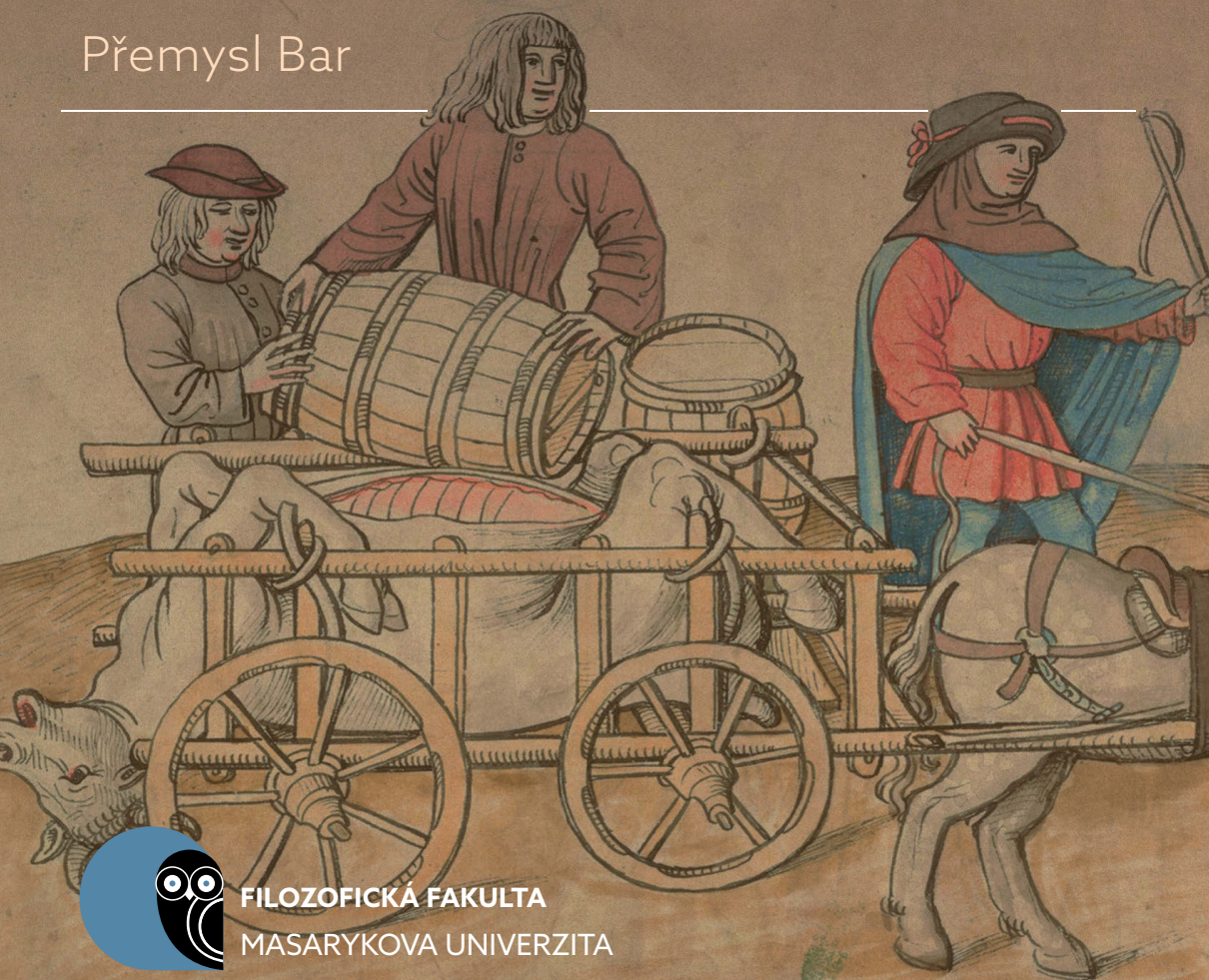
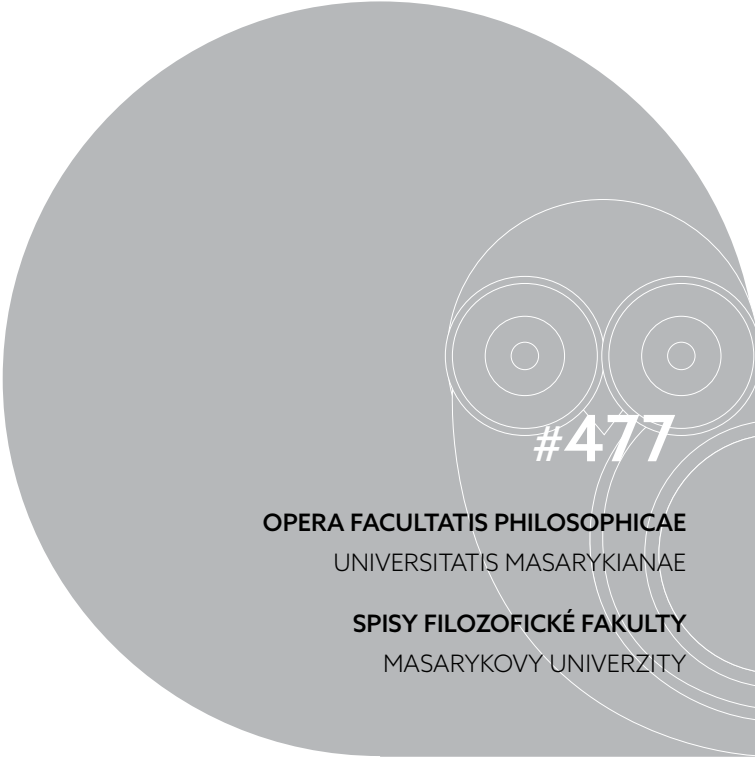

Diplomacie, právo a propaganda v pozdním středověku

Polsko-litevská unie a Řád německých rytířů
na kostnickém koncilu (1414–1418)

Přemysl Bar

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#477

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPIŠY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

Diplomacie, právo a propaganda v pozdním středověku

Polsko-litevská unie a Řád německých rytířů
na kostnickém koncilu (1414–1418)

Přemysl Bar

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#477

BRNO 2017

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Bar, Přemysl

Diplomacie, právo a propaganda v pozdním středověku : Polsko-litevská unie a Řád německých rytířů na kostnickém koncilu (1414-1418) / Přemysl Bar. – Vydání první. – Brno : Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017. – 328 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 477)

Anglické resumé

ISBN 978-80-210-8870-2

327 * 341.7 * 34 * 323.23 * 94(4) * (438) * (434.2) * (048.8)

- Jeruzalémští bratři

- Katolická církev. Kostnický koncil (1414-1418)

- diplomacie – Polsko – 15. století

- diplomacie – Prusko – 15. století

- diplomacie – Evropa – 15. století

- právo – Evropa – 15. století

- propaganda – Evropa – 15. století

- Evropa – dějiny – 15. století

- monografie

94(4) - Dějiny Evropy [8]

Recenzovali: prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D. (Masarykova univerzita)

dr hab. Adam Szweđa, prof. UMK (Uniwersytet Mikołaja Kopernika)

Monografie vznikla v rámci projektu P26524-G18 „Suche nach Machtausgleich: Sigismunds Politik 1414–1418,“ financovaného rakouským Fondem na podporu vědeckého bádání (FWF).

Vyobrazení na první straně obálky: transport zubra, kterého král Vladislav II. Jagello daroval králi Zikmundovi Lucemburskému, z iluminované Richentalovy kroniky o kostnickém koncilu (rukopis z let 1470–1480; NK ČR, sign. VII A 18, fol. 14v).

© 2017 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8870-2

ISBN 978-80-210-8871-9 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8871-2017>

Obsah

PŘEDMLUVA	7
ÚVOD	9
Stav bádání	9
Otázky	21
Prameny	25
DIPLOMACIE	29
Pozdněstředověká diplomacie	29
Řádová a polsko-litevská diplomacie a poselstva	31
Písemnosti diplomacie	38
Poselstva velmistra a řádu	42
Jan z Wallenrode	52
Petr Wormditt	57
Jan Abezier	61
Kašpar Schuwenpflug	65
Jindřich Holt	71
Podporovatelé, sympatizanti a právní experti	73
Poselstva polského krále a litevského velkoknížete	81
Mikuláš Trąba	88
Ondřej Łaskarzyc	92
Jakub z Kurdwanowa	99
Pavel Włodkowic	102
Dva polští rytíři – Jan z Tuliszkowa a Zaviš Černý z Garbowa	109
Podporovatelé, sympatizanti a právní experti	115
Dary od poselstva	118
Ubytování a finanční náklady poselstev	121
Komunikace mezi poselstvy a rozhodovacími centry	131
PRÁVO	140
Arbitráž do kostnického koncilu	141
Brodnické příměří a jeho prodloužení	146
Osoba arbitra, formy arbitráže a alternativní návrhy	156
Předmět sporu	173
PROPAGANDA	182
Kázání	184

Šíření pomluv a letáková kampaň	188
Spor o christianizaci Žmudi	194
<i>Reductio Graecorum</i>	209
ZÁVĚREČNÉ SHRNU TÍ	216
PŘÍLOHA: SOUPIS TEXTŮ	221
V ýznamnější rukopisy	222
Kvestie, traktáty, dobrozdání, polemiky	225
Žaloby a žalobní články (<i>articuli, propositiones</i>)	240
Návrhy řešení sporu (<i>oblationes</i>)	269
Promluvy a kázání (<i>orationes, sermones</i>)	274
Polské a řádové letáky	282
SUMMARY	288
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	293
Seznam použitých archivních fondů	293
Digitální kopie rukopisů	294
Seznam vydaných pramenů	294
Seznam literatury	298
Zkratky	316
JMENNÝ A MÍSTNÍ REJSTŘÍK	319

PŘEDMLUVA

Předkládaná publikace je výsledkem několikaletého výzkumu, který mi byl umožněn v letech 2014–2017 díky účasti na projektu P26524-G18 Suche nach Machtausgleich: Sigismunds Politik 1414–1418, financovaného rakouským Fondem na podporu vědeckého bádání (Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung). Projekt byl řešen na Institutu pro výzkum středověku na Rakouské akademii věd (Institut für Mittelalterforschung ÖAW). Projektový tým měl za úkol zmapovat vybrané aspekty vlády Zikmunda Lucemburského během kostnického koncilu, přičemž na mých bedrech ležela zodpovědnost za modul „Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und Polen vor König Sigismund und dem Konstanzer Konzil (1414–1418)“, který měl objasnit roli Zikmunda Lucemburského ve sporu mezi Řádem německých rytířů a Polsko-litevskou unií na kostnickém koncilu.

Během zpracovávání příslušných pramenů a vědecké literatury k připravované studii na toto téma¹ ve mně postupně dozrávalo přesvědčení, že nové pojednání si žádá celý prusko-polský proces na koncilu, nikoli jen jeho určitá část. V historickém bádání jsou totiž stále zdůrazňovány jen vybrané aspekty sporu, aniž by se někdo pokusil o komplexnější pohled. Přitom zmiňovaný konflikt nabízí jedinečnou možnost promyslet obecnější otázky diplomacie, práva a propagandy v pozdním středověku.

Práce by nevznikla bez všestranné podpory mnoha lidí, především vedoucího projektu Dr. Karla Hruzy, MAS, a ostatních členů projektového týmu, za což jim patří můj upřímný dík. Děkuji oběma recenzentům, prof. Liboru Janovi a prof. Adamu Szwedovi, kteří pečlivě přečetli celý rukopis a jejichž věcné

1 BAR, Přemysl: *A Tortuous Path to Reconciliation and Justice: Sigismund of Luxembourg as Arbiter in the Dispute between the Teutonic Knights and Poland (1412–1420)*. ZfO 66, 2017, s. 3–40.

připomínky přispěly k odstranění některých nedostatků. Za jazykovou a stylistickou úpravu textu vděčím Mgr. Janu Heczкови, Ph.D. Jako autor však přebírám výlučnou zodpovědnost za všechny jazykové a obsahové nedostatky publikace.

Polským kolegům prof. Jaroslawu Nikodemovi a dr. Krzysztofu Kwiatkowskiému srdečně děkuji za ochotu konzultovat se mnou otázky o řádové a polsko-litevské politice. S povděkem jsem přijímal zasvěcené poznámky Mgr. Petra Elbla, Ph.D., k Zikmundově politice a některým dalším otázkám. Za kolaci edice polských a řádových letáků z vídeňského rukopisu vřele děkuji Mag. Alexandře Kaar, Ph.D. Ačkoliv jsem osobně podnikl několik badatelských cest po archivech a knihovnách v Berlíně, Krakově, Wrocławu a Vídni, přesto jsem v poslední fázi dokončování rukopisu velmi ocenil vstřícnost Petry Heinicker, M.A. a dr. Sergeje Polechova, kteří mi pomohli zjistit informace k jinak nedostupným archiváliím v Berlíně a Moskvě.

Největší dík nakonec náleží Bohu, který mi dává život a naplňuje ho vším potřebným. Mezi jeho nejcennější dary patří má rodina, která mi vždy byla a je pevnou oporou. Knihu věnuji své ženě Olince a synům Kryštofovi a Ondrovi.

Stav bádání

Trvale napjaté vztahy mezi Řádem německých rytířů v Prusích a Livonsku na jedné straně a Polskem a Litvou, resp. Polsko-litevskou unií na straně druhé se již od doby středověkého dějepiscetví staly pevnou součástí historické paměti zejména Němců, Poláků, ale také několika východoslovanských a pobaltských národů, přestože konstruování přímé kontinuity mezi německo-polským antagonizmem 19. století a spory mezi řádovým státem a Polským královstvím ve 14. a 15. století je očividným anachronizmem.

V německém i polském dějepiscetví a historickém myšlení se fenomén řádového státu (*Ordensstaat*) v Prusích² stal národní ideologií, jež v každém z obou případů vyrůstala pokaždé z rozdílných příčin.³ Až do počátku 19. století byla

2 Jsem si vědom problematičnosti označovat řádem ovládané území v Prusích, Pomoří a v Livonsku novověkým termínem „stát“, přesto tento termín v německé a polské historiografii zdomácněl: *Ordensstaat*, resp. *państwo krzyżackie*. Srov. např. HUBATSCH, Walther: *Die Staatsbildung des Deutschen Ordens*. In: *Preussenland und Deutsche Orden. Festschrift für Kurt Forstreuter zur Vollendung seines 60. Lebensjahres dargebracht von seinen Freunden. Würzburg 1958 (Ostdeutsche Beiträge aus dem Göttinger Arbeitskreis 9)*, s. 127–152, který tendenci ke „státotvornosti“ řádu spatřoval už v jeho počátcích, přičemž Prusy byly jejím nejzdařilejším projevem. Stejně tak označení „Řád německých rytířů“ vyskytující se dále v textu není ve skutečnosti oficiálním názvem, avšak odpovídá termínu, který je všeobecně užíván v německé a polské odborné literatuře: „der Deutsche Orden“, resp. „Zakon Krzyżacki“. V latinských středověkých pramenech lze najít různé varianty následujícího názvu: *Ordo fratrum hospitalis Sancte Marie domus Theutonicorum in Jerusalem* (Řád bratří špitálu nejsvětější Panny Marie domu německého v Jeruzalémě).

3 Ideologické využití a zneužití řádového státu v německém historickém myšlení zkoumal WIPPERMANN, Wolfgang: *Der Ordensstaat als Ideologie. Das Bild des Deutschen Ordens in der deutschen Geschichtsschreibung und Publizistik*. Berlin 1979, který na s. 337–369 (8. kapitola) pojednává rovněž o významu

německá protestantská historiografie sice kritická vůči ozbrojenému boji Řádu německých rytířů proti pohanům a potlačování svobod pruských stavů, současně ale oceňovala jeho kulturní a civilizační vliv v Prusích. Velký vliv na pojetí dějinné role řádu měly politicko-společenské a demografické změny ve východoněmeckých provinciích během 19. a na počátku 20. století,⁴ které vyvolaly mezi německým obyvatelstvem šíření obranných postojů vůči emancipujícímu se polskému etniku. Tyto postoje byly analogicky srovnávány s bojem Řádu německých rytířů o vlastní existenci v 15. století, jenž byl chápán jako výlučný zástupce německé šlechty a jehož christianizační misie byla ahistoricky ztotožňována s šířením německví coby vyspělejší civilizace ve východní Evropě.⁵

Podobně na polské straně byl pohled do minulosti silně ovlivněn vzrůstajícím se německým nacionalizmem zejména po založení německého státu v roce 1871 a s tím spojeným politickým a náboženským útlakem polské menšiny, jež usilovala o znovuoobnovení vlastního státu. Negativní hodnocení role řádu v dějinách vlastního národa bylo však v polské historiografii konstantnější, neboť jeho kořeny sahají až k polskému dějepisci Janu Długoszovi (1415–1480), který řádovým rytířům vyčítal, že se zpronevěřili svému poslání (šířit křesťanství a podporovat církev), budovali světské panství a odmítali lenní podřízenost vůči polskému králi.⁶

V každém případě byl spor mezi Řádem německých rytířů a Polsko-litevskou unií v obou historiografiích chápán jako samotná esence vztahu mezi Němci a Poláky,⁷ a proto vzbuzoval tak živou pozornost, přičemž autoři nekriticky přejímali argumenty ze studovaných pramenů a nacházeli příliš snadno odpověď, která strana sporu byla v právu a která nikoli. Ačkoliv bylo vzájemné potýkání obou historických útvarů zneužíváno k instrumentalizaci minulosti, nelze pochybovat o tom, že neklidný vývoj v oblasti, rytmizovaný takřka v pravidelných intervalech válečnými konflikty, příměřími a mírovými smlouvami se vedle hospodářských a kulturních

a funkci tohoto fenoménu v polské historické paměti. Srovnání obou národních ideologií ve vztahu k řádovému státu provedl naposledy KAKOLEWSKI, Igor: *Deutscher Orden. Verfluchte – Helden*. In: *Deutsch-Polnische Erinnerungsorte*. Bd. II: *Geteilt / Gemeinsam*. Hg. v. Hans Henning HAHN – Robert TRABA. Unter Mitarbeit von Maciej GÓRNY – Kornelia KONCZAL. Paderborn 2014, s. 247–272.

4 Zejména mám na mysli úbytek německého obyvatelstva na východě v důsledku migrace do průmyslově vyspělejších západních oblastí a geopolitické změny po 1. světové válce (1914–1918) v této oblasti.

5 Velký vliv v německé literatuře a publicistice měl v tomto duchu se nesoucí článek TREITSCHKE, Heinrich von: *Das deutsche Ordensland Preußen*. *Preußische Jahrbücher* 10, 1862, s. 95–151.

6 Polský kronikář souhlasil s ideou křížových výprav proti pohanům (Prusům, Litevcům apod.) a schizmatikům, avšak kritizoval, že řád jako církevní instituce a duchovní korporace se této ideji zpronevěřil, viz POLAK, Wojciech: *Aprobata i spór. Zakon krzyżacki jako instytucja kościelna w dziełach Jana Długosza*. Lublin 1999.

7 Litevské dějepisceví nepřikládalo prusko-polskému sporu takový význam, protože litevský nacionalismus se více vymezoval vůči polské šlechtě a ruské byrokracii než vůči Němcům, viz FRENKEN, Ansgar: *Die Erforschung des Konstanzer Konzils (1414–1418) in den letzten 100 Jahren*. Paderborn 1993 (AHC 25), s. 215, pozn. 31.

kontaktů rozhodujícím způsobem podepsal na formování mocenských poměrů na severovýchodním okraji latinské *christianitas*.

Z delšího chronologického rozpětí od třicátých let 13. století do roku 1525 lze vyčlenit několik klíčových momentů, které měly rozhodující vliv na vývoj vzájemných vztahů mezi Polskem a Litvou na jedné straně a Řádem německých rytířů budujícím své dominium v Prusích na straně druhé.⁸ Prvním byl samotný příchod řádu do Pobaltí v době politické dezintegrace Polského království ve 13. století, která umožnila duchovní korporaci skrze podmanění si pohanského území a s podporou papežství a císařství vybudovat do značné míry nezávislé dominium. Dalším rozhodujícím momentem, který se stal na další desetiletí jablkem sváru mezi řádem a Polskem, bylo na počátku 14. století připojení gdaňského Pomoří⁹ k řádovému státu, na něž si stejný nárok činil polský král Vladislav Lokýtek usilující o sjednocení Polského království. Polsko-řádové války a teritoriální spory ukončil až kališský mír roku 1343 mezi velmistrem Ludolfem Königem a polským králem Kazimírem III. Velikým.¹⁰ Mírová smlouva se ukázala velmi životaschopná, protože její platnost vydržela ve skutečnosti až do tzv. velké války v letech 1409–1411. Kališský mír nezahrnoval dosud pohanskou a současně schizmatickou Litvu, jejíž knížata ovládala ruská (pravoslavná) území. Na litevské území řád nadále podnikal po celé 14. století tzv. *rejzy*, čímž naplňoval své poslání boje s nevěřícími. Křest litevského knížete Jagella¹¹ a jeho korunovaci na polského krále 4. března 1386 vnímalo vedení řádu jako velkou hrozbu pro svou vlastní existenci, a proto nehodlalo takový způsob christianizace Litvy a její spojení s Polskem akceptovat. Vzrůstající napětí spolu se sporem o teritoriální příslušnost Žmudi (území mezi Prusy a Livonskem), vyvrcholilo v tzv. velké válce (1409–1411) a jedné z největších středověkých bitev u Grunvaldu 15. července 1410, v níž polsko-litevská vojska dosáhla spektakulárního vítězství, zatímco na straně řádu padla značná část jeho

8 Jen výběrově zde upozorňuji na novější publikace týkající se celého řádu (MILTZER, Klaus: *Die Geschichte des Deutschen Ordens*. Stuttgart 2012²; *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 bis 2012*. Hg. v. Udo ARNOLD. Weimar 2014²) nebo jeho panství v Pobaltí, v nichž je rovněž uvedena starší literatura, viz BISKUP, Marian – CZAJA, Roman – DŁUGOŃECKI, Wiesław – DYGO, Marian – JÓZWIĄK, Sławomir – RADZIWIŃSKI, Andrzej – TANDECKI, Janusz: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*. Warszawa 2009; *Zakon Krzyżacki w Prusach i Inflantach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII–XVI wieku*. Pod red. Romana CZAJA i Andrzeja RADZIWIŃSKIEGO. Toruń 2013.

9 Jedná se o historické území na jihovýchodě baltského pobřeží kolem ústí řeky Visly, jehož správním centrem bylo hanzovní město Gdaňsk. V německé literatuře se toto území označuje jako Pommerellen, dříve Pomerellen nebo Weichselpommern, v polské jako Pomorze Gdańskie. Na západ od něj (baltské pobřeží na severovýchodě Německa a severozápadě Polska) se rozkládá území Pomořany (něm. Pommern, pol. Pomorze Zachodnie).

10 Řád vrátil Polsku Kujavsko a Dobříňsko a polský král potvrdil řádu držbu chelminské a michalovské země a vzdal se svým jménem i svých nástupců veškerých nároků na Pomoří.

11 Lit. Jogaila, pol. Jagiello. V řádových pramenech vystupuje jako Jagal, Jagel nebo Jagello, viz KRZYŻANIAKOWA, Jadwiga – OCHMAŃSKI, Jerzy: *Władysław II Jagiello*. Wrocław 1990, s. 55. Při křtu přijal jméno Vladislav, proto v historické literatuře vystupuje nejčastěji jako Vladislav II. Jagello.

bojovníků a řádových rytířů.¹² Kompromisní dohoda vyjádřena v toruňském míru (1411) nepřinesla zásadní změnu geopolitické situace. Přetrvávající nespokojenost polsko-litevské strany vedla k dalším válečným konfliktům, které se vyvíjely v neprospěch řádu a které ukončila až mírová smlouva uzavřená v Brestu Kujavském roku 1435. Následující hospodářské problémy řádového státu a opozice jeho vlastních poddaných vůči vládě vyústily v tzv. třináctiletou válku (1453–1466), která pro řád, jenž přišel o polovinu svého území a hlavní rezidenci v Malborku ve prospěch Polska, skončila katastrofou.¹³ Druhý toruňský mír (19. října 1466) zpečetil politický a hospodářský úpadek řádu, jehož velmistra od té doby považoval polský král za svého leníka. Velmistr se ovšem jako vedoucí představitel církevní instituce s takovou pozicí nehodlal smířit. Situace se vyjasnila až roku 1525, kdy došlo k sekularizaci pruského řádového panství, přijetí luterské konfese a knížecí Prusy se staly lénem Koruny polského království (*Corona Poloniae*).

Předložený stručný a v mnohém zjednodušený chronologický přehled zdaleka nevystihuje problematiku vzájemného soužití příslušných politických útvarů ve všech jeho aspektech. Tento široký a mnohovrstevnatý fenomén překračuje hranici pouhých politických či událostních dějin a vstupuje do oblastí, jako je vojenství,¹⁴ diplomacie,¹⁵ právo,¹⁶ vzdělanost,¹⁷ kultura, identita¹⁸ a politické myšlení,¹⁹ jejichž

12 Z novější literatury k tzv. velké válce viz EKDAHL, Sven: *Die Schlacht bei Tannenberg 1410: Quellenkritische Untersuchungen*. Bd. 1: *Einführung und Quellenlage*. Berlin 1982, jenž představil vlastně prolegomena k samotnému tématu. Za pozornost stojí dvě kolektivní monografie z poslední doby, přičemž první z nich je nejkomplexnějším zpracováním problematiky: JÓZWIAK, Sławomir – KWIATKOWSKI, Krzysztof – SZWEDA, Adam – SZYBKOWSKI, Sobiesław: *Wojna Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*. Malbork 2010; *Tannenberg – Grunwald – Żalgiris 1410: Krieg und Frieden im späten Mittelalter*. Hg. v. Werner PARAVICINI – Rimvydas PETRAUSKAS et al. Wiesbaden 2012. Srov. historiografický přehled posledních let KWIATKOWSKI, K.: *Memoria continentem historiam denotat: Bitwa pod Grunwaldem/Tannenbergiem/Żalgirsem 1410 w najnowszych badaniach*. Toruń 2015.

13 BISKUP, Marian: *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*. Oświęcim 2014 (reprint prvního vydání z roku 1967).

14 Jediný přehled válečných tažení mezi Polskem a řádem představuje kniha BISKUP, Marian: *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*. Oświęcim 2015. Komplexní pojednání o vojenském potenciálu řádu viz KWIATKOWSKI, K.: *Wojska Zakonu Niemieckiego w Prusach 1230–1525. Korporacja, jej pruskie władztwo, zbrojni, kultura wojny i aktywność militarna*. Przy współpracy Marii MOLENDY. Toruń 2016.

15 Výzkum diplomatických vztahů se soustřeďoval a soustřeďuje zejména kolem mírových smluv a organizace diplomatické praxe: *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*. Bd. I (1398–1437); Bd. II–III; Register zu Bd. I/II und Bd. III. Hg. v. Erich WEISE. Königsberg – Marburg 1939–1969; Bd. I. Marburg 1970²; NEITMANN, Klaus: *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen 1230–1449. Studien zur Diplomatie eines spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaates*. Wien 1986; *Od Traktatu Kaliskiego do Pokoju Oliwskiego. Polsko-Krzyżacko-Pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343–1660 = Vom Frieden von Kalisch bis zum Frieden von Oliva. Diplomatische Beziehungen zwischen dem Königreich Polen und dem Deutschen Orden / Herzogtum Preußen in Jahren 1343–1660*. Ed. Almut BUES – Janusz GRABOWSKI – Jacek KROCHMAL – Grischa VERCAMER – Hubert WAJS. Warszawa 2015; NOWAK, Zenon Hubert: *Dyplomacja polska w czasach Jadwigi i Władysława Jagiełły (1382–1434)*. In: *Historia dyplomacji polskiej*. T. I. Połowa X w.–1572. Red. Marian BISKUP. Warszawa 1982, s. 315–393; SZWEDA, Adam: *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z zakonem krzyżackim w Prusach w latach 1386–1454*. Toruń 2009.

zpracování v historiografii ovšem není stejnoměrné. To je také jeden z důvodů, proč k tomuto tématu dosud chybí syntetická monografie.²⁰

Spor řádu s Polskem a Litvou před kostnickým koncilem (1414–1418) by se mohl z tohoto pohledu jevit jako krátká epizoda. Jejího významu si však oprávněně povšimlo už starší bádání, které nicméně celý konflikt nekriticky zařazovalo do souřadnic aktuálních politických a národnostních sporů.²¹

Ozvuky aktuálního zápasu polského národa o sebeurčení z konce 19. století lze vystopovat v práci historika a editora pramenů Antoniho Prochasky (1852–1930), který v účasti polské delegace na concilu viděl jediný záměr: obhájit v Kostnici před co nejširší veřejností právo na existenci Polsko-litevské unie jako plnopráv-

16 Zde je třeba zmínit hlavně od 19. století vedený ediční podnik vydávání pramenů právní povahy k tomuto sporu *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum (Spory i sprawy pomiędzy Polakami a Zakonem Krzyżackim)*. První svazky prvního vydání však nesplňovaly už ve své době základní kritéria kritických edic. Jednalo se o prosté přetisky rukopisů bez jakéhokoliv kritického aparátu: *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum. Tomus 1–3. Supplementum*. Eds. Adam Tytus DZIALYŃSKI – Sigmund CELICHOWSKI. Posnaniae 1855–1880. O něco lepší standard reprezentují první dva svazky druhého vydání *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum. Tomus 1–2*. Ed. Ignacy ZAKRZEWSKI. Posnaniae 1890–1892², které obsahují procesní akta z let 1320–1321, 1339 a akta rozhodčího soudu z let 1412–1414. Za první kritickou edici lze však považovat až třetí svazek tohoto vydání: *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum. Tomus 3*. Ed. Jadwiga KARWASIŃSKA. Warszawa 1935², který obsahuje akta ze závěrečné fáze rozhodčího procesu (jednání v Budíně jaro–léto 1414). V poválečné době probíhaly intenzivní diskuze o znovuoobnovení vydávání již vydaných procesních akt, z nichž vyplynul pouze jeden svazek: *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum. Tomus 1*. Ed. Helena CHŁOPOCKA. Wrocław 1970³. Další svazky nenásledovaly až v poslední době, kdy byla vydána akta z tzv. římského procesu v letech 1422–1423: *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum = Spory i sprawy pomiędzy Polakami i Krzyżakami. Akta postępowania przed wysłannikiem papieskim Antonim Zeno z Mediolanu w latach 1422–1423*. Ed. Sławomir JÓZWIĄK – Adam SZWEDA – Sobiesław SZYBROWSKI pod redakcją Adama SZWEDY. Toruń 2015. Více k dějinám edice a k polsko-řádovým procesům viz CHŁOPOCKA, Helena: *Dotychczasowe edycje Lites ac res gestae w świetle krytyki*. StŽr 10, 1965, s. 109–115; TĄŻ: *Procesy Polski z Zakonem Krzyżackim w XIV wieku. Studium źródłoznawcze*. Poznań 1967; SIERADZAN, Wiesław: *Akta procesów polsko-krzyżackich w świetle krytyki historycznej. Uwagi syntetyczno-programowe*. In: *Tekst źródła – Krytyka, interpretacja*. Ed. Barbara TRELIŃSKA. Warszawa 2005, s. 273–286 (neměl jsem k dispozici).

17 Intelektuální vklad polských univerzitních mistrů do sporu zkoumal OZÓC, Krzysztof: *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegawenskiej i Władysława Jagielly (1384–1434)*. Kraków 2004.

18 Zejména výpovědi svědků zahrnuté do procesního materiálu jsou cenným zdrojem informací, viz GAWLAS, Sławomir: „*Verus heres*.” *Z badań nad świadomością polityczną obozu władzy Władysława Łokietka w początku XIV w.* KH 95, 1988, s. 78–104.

19 *Arguments and Counter-Arguments. The Political Thought of the 14th–15th Centuries during the Polish-Teutonic Order Trials and Disputes*. Ed. Wiesław SIERADZAN. Toruń 2012.

20 Určitou náhradou může být populárně naučná kniha BOOCKMANN, Hartmut: *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte*. München 2012⁵, kde zejména šestá až osmá kapitola (s. 138–180) pojednávají nezaujatě o polsko-litevsko-řádových vztazích, nebo z poslední doby BISKUP, M. – CZAJA, R. et al.: *Państwo*, s. 233–331.

21 Základní přehled bádání o prusko-polském sporu v Kostnici před rokem 1993 viz FRENKEN, A.: *Die Erforschung*, s. 207–244.

ného člena západokřesťanského společenství proti lživé propagandě šířené řádem na evropských dvorech.²²

V kontextu slovansko-německého antagonizmu pojednal toto téma Konstantin von Höfler, který hlavní osu sporu viděl v polemických traktátech mezi Janem Falckenbergem a Pavlem Włodkowicem. Jedinou společnou motivací k údajné spolupráci mezi polskou a českou delegací (Husova kauza), jež jinak měly velmi rozdílné zájmy, měla být nenávisť k Němcům.²³

S daleko větším protipolským šovinistickým zápalem vystoupil o několik desetiletí později slezský katolický duchovní Paul Nieborowski (1873–1948), který se po rozdělení Horního Slezska veřejně zasazoval o revizi versailleského mírového systému. Jeho dizertace obhájená roku 1910 na tehdejší *Friedrich-Wilhelms-Universität* (dnes Uniwersytet Wrocławski) ve Vratislavi na téma *Die Preußische Botschaft beim Konstanzer Konzil bis Ende Februar 1416* se dočkala o pět let později knižního vydání pod názvem *Peter von Wormdith. Ein Beitrag zur Geschichte des Deutschen Ordens*. Změna názvu reflektovala rozšíření textu o další pramenný materiál zaměřený na životní osudy generálního prokurátora řádu, jehož činnost vyvrcholila během kostnického koncilu. Druhé vydání této knihy v nezměněné podobě avšak pod jiným názvem (*Der Deutsche Orden und Polen in der Zeit des größten Konflikts*) v roce 1924 mělo podle autora burcovat německou veřejnost, aby se nehodlala smířit s teritoriálními ztrátami ve prospěch nově vzniklého samostatného polského státu. Boj, který na kostnickém koncilu vedl řád za zájmy Svaté říše římské, církve a západní kultury byl prohrán právě vinou říše a církve.²⁴ Na druhou stra-

22 PROCHASKA, Antoni: *Sobór w Konstancji*. Kraków 1996² (původní vydání v *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności. Seria II. T. 35. Kraków 1898*), s. 7: *Idea unii polsko-litewskiej otrzymała pod Grunwaldem krwawy chrzest, a z nim i świetne zwycięstwo nad wrogami. Aby zwycięstwo to stać się mogło triumfem prawdy, trzeba było zasady unii obronić przed całym światem chrześcijańskim, który z małymi wyjątkami stał po stronie zwyciężonego Zakonu i kleskę jego pojmował jako upadek wiary i oświaty zachodniej. [...] Wobec gromadzących się na soborze konstancjańskim reprezentantów Kościoła, piastunów władzy, świeczników nauki nadarzała się ku temu celowi dogodna sposobność.*

23 HÖFLER, Constantin von: *Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Constanzer Concil*. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 95, 1879 [1880], s. 875–898.

24 S příznačnou hořkostí to přiznává sám autor v předmluvě k druhému vydání, viz NIEBOROWSKI, Paul: *Der Deutsche Orden und Polen in der Zeit des größten Konflikts*. Breslau 1924², s. II: *Leider ist die Voraussetzung der ersten Auflage über die großen Veränderungen, die im Osten bevorstehen, in einer für unser deutsches Vaterland äußerst bitteren Weise in Erfüllung gegangen. Polen hat außer den altpolnischen Gebieten auch fast den ganzen Raub von 1466 erhalten, den es damals dem Deutschen Orden, also der Kirche, wie dem Deutschen Reiche auf so wenig ehrenvolle Weise abgewann. Für jeden Deutschen wird es daher um so wichtiger, auf den Daseinskampf zu blicken, den der Deutsch-Orden damals zugleich für das Reich, die Kirche und die westliche Kultur führte, und durch Schuld der Kirche wie des Reiches verlor. Wenn ich die zweite Auflage meines Geschichtswerks „Peter von Wormdith“ unter dem Titel „Der Deutsche Orden und Polen“ fast unverändert herausgebe, so ist die Ursache vor allem die, daß der wenig sagende Titel war, der die geringe Beachtung des Werkes in der weiten Öffentlichkeit verschuldete.* P. Nieborowski byl rovněž ředitelem nakladatelství Wahlstatt-Verlag, v němž pod pseudonymem Paul Waldemar von Marienburg vydal v roce 1931 nacionalistický epos o bitvě u Grunwaldu a obléhání Malborku, dále viz FRENKEN, A.: *Die Erforschung*, s. 218, pozn. 38.

nu zásluhou Paula Nieborowského byly odborné veřejnosti zpřístupněny dosud neznámé prameny (zejména zprávy řádového prokurátora v podobě stručných regestů). Jeho závěry musely však být dalším bádáním podstatně korigovány.

Ještě před druhým vydáním Nieborowského knihy tak učinil ve své disertaci Kurt Springmann, žák Heinricha Finkeho,²⁵ jehož koncepce se od Nieborowského lišila v tom, že se zaměřil na vývoj vztahu mezi velmistrem Michalem Kűchmeisterem a Polsko-litevskou unií v době kostnického koncilu. Nakonec Springmann věnuje stejnou pozornost bilaterálním rozhovorům mezi velmistrem, polským králem a litevským velkoknížetem, které se konaly mimo koncilní půdu, jako samotnému jednání obou delegací v Kostnici. Kurt Springmann pracoval převážně s prameny, které shromáždil jeho učitel Heinrich Finke pro známý ediční podnik *Acta Concilii Constantiensis*. Ne všechny takto shromážděné prameny však byly vydány, a proto velkým přínosem Springmannovy disertace jsou jeho odkazy na rukopisy, jež jsou dnes dokonce nezvěstné. Jinak je ale jeho práce zatížena podobným stereotypním pohledem na polské dějiny jako u Paula Nieborowského, ačkoliv na rozdíl od něj nebyl bezprostředně ovlivněn společensko-politickými změnami ve Slezsku; sám totiž pocházel z Bádenska.²⁶

Schematické pojetí koncilního sporu vycházelo z předpokladu o jeho lineárním vývoji a hodnotící soudy o něm byly odvozovány od výsledku, k němuž celý konflikt nakonec dospěl, tj. od úpadku Řádu německých rytířů. Protestantský historik Bernhard Bess na konci 19. století například tvrdil, že protivníci řádu měli pravdu v tom, že idea rytířských řádů a křížových výprav byla už v tehdejší době přežitkem. Řád stál od začátku na předem ztracené pozici tím, že lavíroval mezi papežem a císařem. Ve skutečnosti měl spoléhat sám na sebe. Jediné východisko přinesla až sekularizace a přijetí luterské konfese.²⁷ Paul Nieborowski zase interpretoval rozdělení Polska na konci 18. století jako důsledek nepřátelského nastavení polské politiky vůči řádu v pozdním středověku. Naději na diferencovanější

25 SPRINGMANN, Kurt: *Polen und der Deutsche Orden zur Zeit des Konstanzer Konzils*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Hohen Philosophischen Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität zu Freiburg i. Br. vorgelegt von Kurt Springmann aus Freiburg i. Br. Freiburg 1923 (rukopis).

26 Dobové stereotypy o mírumilovném řádu a agresivní expanzivní politice Polsko-litevské unie dokládá úvod jeho disertace, viz tamtéž, s. I–II: *Ausser einer kritischen Untersuchung der Konstanzer Verhandlungen kam es mir darauf an, die allgemeinen Beziehungen zwischen dem seinem Untergange entgegen eilenden Ordensstaat und der neuen Grossmacht Polen-Lithauen während des Konzils aufzudecken. Es musste dabei etwas weiter ausgeholt werden, um einerseits die Friedens- und Verhandlungspolitik des Hochmeisters Kűchmeister, andererseits die national-expansiven Bestrebungen der Polen in vollem Lichte erscheinen zu lassen.*

27 BESS, Bernhard: *Johannes Falkenberg O.P. und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil (mit archivalischen Beilagen)*. Zeitschrift für Kirchengeschichte 16, 1896, s. 385–464, zde s. 446: *Darin hatte sein Gegner doch recht: der „Ritter-Orden s. Mariae des deutschen Hauses zu Jerusalem in Preussen“ hatte sich überlebt. Ihm war weder „per processum doctrinalem“, noch „per processum judiciale“ zu helfen; und erst recht verlassen er war, da er sich abwechselnd auf Kaiser und Papst verliess. Er konnte nur sich selbst helfen – durch eine Neugeburt, wie sie für das Ordensland Preussen stattgefunden hat in und mit einer neuen Weltanschauung.*

pohled na celou problematiku a odklon od agresivní rétoriky spatřoval Ansgar Frenken v lepším zpřístupnění dosud neznámých relevantních pramenů ke kostnickému procesu.²⁸ Jeho optimismus lze sdílet pouze částečně.

Z tohoto pohledu se největší pozornosti těšila kauza dominikána Jana Falkenberga, který byl na začátku roku 1417 obviněn polskou delegací, že jeho spis s názvem *Satira* obsahuje zjevné kacířství. Akta komise pro víru, protokol z jednání *natio Gallicana* o rozhodnutí komise a teologické a právní expertizy byly vydány vedle traktátů o otázkách vraždy tyрана a kauzy Jana Petita ve známé edici Heinricha Finkeho v roce 1928.²⁹ Mezi těmito prameny ovšem chyběl ten nejdůležitější spis – *Satira*, kterým se kanonický proces ohledně kacířství dominikánského řeholníka zabýval především. Text *Satiry* našli nezávisle na sobě německý historik (Hartmut Boockmann) a polská historička (Zofia Włodek) ve dvou rukopisech (Lipsko a Zeil) až na přelomu 60. a 70. let minulého století.³⁰

Není divu, že kauza dominikána a jeho pamfletu podněcovala k bádání,³¹ neboť už ve své době se jednalo o bezprecedentní událost. Jan Falkenberg sepsal své dílko někdy v roce 1412. Obrací se v něm na všechna křesťanská duchovní i světská knížata s výzvou, aby vystoupila proti polskému králi Jagellovi a Polákům. Důvod? Pohanýsky litevský kníže Jagello se údajně stal křesťanem jen na oko, aby mohl dál prolévat křesťanskou krev, což prý dokazuje jeho spojenectví s pohanskými národy, kteří spolu s ním chtějí zničit Řád německých rytířů. Polský král je v *Satire* vylíčen nejen jako pokrytec a kacíř vedený samotným ďáblem, ale dokonce jako modla (*idolum*), kterou jeho poddaní, tj. Poláci, uctívají jako modloslužebníci. Z tohoto důvodu je podle autora náboženskou povinností každého křesťanského vládce zničit (zabít) polského krále Jagella a jeho poddané stejně tak, jako je bohu libé zabít pohany. Každého, kdo tento úkol vykoná, čeká věčný život, a každého, kdo by se chtěl této povinnosti zprostit, čeká věčné zatracení.³²

28 FRENKEN, A.: *Die Erforschung*, s. 220–221.

29 ACC IV, s. 352–432 a úvod k nim viz s. 252–254.

30 H. Boockmann vydal *Satiru* z obou opisů v rukopise univerzitní knihovny v Lipsku (Ms 1539, fol. 27v–45v) a rukopisu v zámeckém archivu v Zeil (ZAMs 28, fol. 132v–133v, 140r–142v, 149r–150v a 167r–158r), viz BOOCKMANN, Hartmut: *Johannes Falkenberg, der deutsche Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späteren Mittelalters*. Göttingen 1975, s. 313–353. Pouze z lipského rukopisu vydala *Satiru* WŁODEK, Sophie: *La „Satire“ de Jean Falkenberg. Texte inédit avec introduction*. *Mediaevalia philosophica Polonorum* 18, 1973, s. 51–120, edice na s. 61–95. Dále viz BOOCKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 17–18 a FRENKEN, A.: *Die Erforschung*, s. 226.

31 Název díla je převzat z explicitu, viz BOOCKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 353: *Explicit satira contra hereses et cetera nephanda Polonorum et eorum regis Jaghel fideliter conscripta*. Název samozřejmě neodpovídá dnešnímu významu slova, ani pojmu z klasické literatury; spíše se podle středověkého úzu tímto pojmem označovaly hanopisy nebo pamflety; viz tamtéž, s. 38, kde autor dává příklad dvou protizikmundovských spisů, z nichž jeden nese nadpis: *Satira, id est carmen detractorium aut reprehensorium in Sigismundum regem Ungarie et Boemie* [...]. Jinak se formálně jedná o kázání (*sermo*) určené křesťanským knížatům.

32 Tamtéž, s. 24–37.

Kontroverzní dominikánova osobnost přitahovala i pozornost polského dějepisce, které proti ní postavilo spisy jeho hlavního oponenta Pavla Włodkowice, doktora dekretů a krakovského rektora. Část z nich byla zpřístupněna už v 19. století (Michał Hieronim Bobrzyński),³⁴ ale dodnes nejpoužívanější edice jeho spisů předložili kněz a teolog Stanisław Franciszek Bełch (1904–1989) a odborník na právní dějiny Ludwik Ehrlich (1889–1968).³⁵ U obou editorů lze najít určité nedostatky v kritickém aparátu.³⁶ Kromě toho bylo vydání Włodkowicových spisů zatíženo nekritickým hodnocením významu myšlenkového díla krakovského učenice, který byl pasován na středověkého mluvčího práv národů na sebeurčení.³⁷

Rovněž německá historiografie obohatila bádání zpřístupněním některých polemických traktátů a dobrozdání z kostnického koncilu. Největší zásluhu na tom měl historik a archivář Erich Weise (1895–1972), jehož edice však vykazuje značné nedostatky, na které poukázali už první recenzenti.³⁸ Její název *Staatschriften* vyjadřoval pojetí editora o vydávaných textech jako úředních písemnostech, které měly teoreticky zdůvodňovat právoplatnost řádových privilegií a mezinárodních smluv uzavíraných řádem.³⁹ Největší slabinou této interpretací editovaných textů je nekritický obdiv k civilizačnímu poslání Řádu německých rytířů v Prusích

33 FIJALEK, Jan: *Dwaj dominikanie krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg. W pięćsetną rocznicę odwołania satyry antypolskiej Falkenberga w Rzymie 1424 r.* In: Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera. T. I. Lwów 1925, s. 271–348.

34 *Starodawne prawa polskiego pomniki. Tom V.* Ed. Michael BOBRZYŃSKI. Cracoviae 1878.

35 BEŁCH, Stanisław F.: *Paulus Vladimiri and His Doctrine Concerning International Law and Politics. Vol. I–II.* London – The Hague – Paris 1965; *Pisma wybrane Pawła Włodkowica. Tom I–III. Works of Paul Wladimiri (a selection). Vol. I–III.* Ed. Ludwik EHRlich. Warszawa 1966–1969.

36 FRENKEN, A.: *Die Erforschung*, s. 222 a BISKUP, Marian: *Die Erforschung des Deutschordensstaates Preußen. Forschungsstand – Aufgaben – Ziele.* In: *Der Deutschordensstaat Preussen in der polnischen Geschichtsschreibung der Gegenwart.* Hg. v. Udo ARNOLD – Marian BISKUP. Marburg 1982, s. 1–35 (původní vydání: BISKUP, Marian: *Stan i potrzeby badań na państwie krzyżackim w Prusach (w. XIII – początek XVI).* ZH 41, 1976, s. 21–50), zvl. s. 26 a 34, kde vyjádřena potřeba nového zpracování pramenného materiálu k řečenému sporu alespoň do roku 1466, včetně kostnického koncilu a spisů Pavla Włodkowice.

37 Nejprůhledněji o názorech Pavla Włodkowice viz EHRlich, Ludwik: *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza.* Warszawa 1954. Poněkud stručněji viz Tyž: *Rektor Paweł Włodkowic. Rzecznik obrony przeciw Krzyżakom.* Kraków 1963. Autoři populárně-naučných prací v něm viděli otce zakladatele lidských práv, viz BRZOSTOWSKI, Tadeusz: *Paweł Włodkowic.* Warszawa 1954 a JASUDOWICZ, Tadeusz: *Śladami Ehrlicha: Do Pawła Włodkowica po naukę o prawach człowieka.* Toruń 1995. Střízlivější výklad Włodkowicových tezí viz KAHL, Hans-Dietrich: *Die völkerrechtliche Lösung der „Heidenfrage“ bei Paulus Vladimiri von Krakau (+1435) und ihre problemgeschichtliche Einordnung.* ZfO 7, 1958, s. 161–209. Další literaturu k Włodkowicovi viz Ożóg, K.: *Uczeni*, s. 92, pozn. 94.

38 *Die Staatschriften des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert. Erster Band. Die Traktate vor dem Konstanzer Konzil 1414–1418 über das Recht des Deutschen Ordens am Lande Preußen.* Hg. v. Erich WEISE. Göttingen 1970. Srov. kritické recenze od H. Koepfena v *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 106, 1970, s. 659–662 a H. Boockmanna v *HZ* 214, 1972, s. 136–140.

39 SDOP I.

a Pobaltí. Podle Weiseho bylo toto poslání realizováno zcela v souladu s tehdejší platným kanonickým právem.⁴⁰

Je třeba souhlasit s názorem Ansgara Frenkena, že samotné zpřístupnění pramenů nezvyšilo úroveň vědecké diskuze na objektivní rovinu,⁴¹ avšak velkým přelomem v bádání se v tomto směru stala habilitace Hartmuta Boockmanna (1934–1998)⁴² vydaná roku 1975,⁴³ jejíž autor ukázal, že je možné problematiku zkoumat bez nacionálních předsudků a sledovat spor obou stran s patřičným kritickým odstupem. Velký přínos Boockmannovy knihy nespočívá pouze ve zpřístupnění a zevrubné historické analýze dosud neznámého textu *Satiry*, ani v rekonstrukci kanonického procesu proti Janu Falkenbergovi. Hartmut Boockmann hledal odpověď na klíčovou otázku, zda dominikán Falkenberg napsal dotyčný pamflet z pověření řádu, neboť takové podezření viselo tehdy ve vzduchu, a zda spisek hrál nějakou roli v řádové propagandě vůči polskému králi. Z tohoto důvodu velkou část knihy zabírá kapitola o řádové politice vůči Polsko-litevské unii od jejího vzniku (1386) až do kostnického koncilu.⁴⁴ Christianizaci Litvy skrze Jagellův křesť a jeho korunovaci na polského krále měl řád vnímat jako zpochybnění svého posláním (ozbrojený boj s pohany) a vlastní existence v Pobaltí.

Samotné kostnické jednání mezi řádovou a polsko-litevskou delegací rozdělil Hartmut Boockmann na světský a církevní proces. První měl být pokračováním rozhodčího soudu (arbitráže) zahájeného v Budíně roku 1412, který však stejně skončil bez výsledku, protože se obě strany neshodly na osobě arbitra. Náboženská část jednání se měla týkat křesťanské misie na Žmudi a kanonického procesu s Falkenbergem.⁴⁵ Více pozornosti než samotným jednáním však autor věnuje

40 WEISE, E.: *Der Heidenkampf des Deutschen Ordens*. ZFO 12, 1963, s. 420–473 (I); s. 622–672 (II); 13, 1964, s. 401–420 (III). WEISE, E.: *Die Amtsgewalt von Papst und Kaiser und die Ostmission besonders in der I. Hälfte des 13. Jahrhunderts*. Marburg/Lahn 1971. Jeho nekriticky pozitivní postoj k činnosti řádu lze snad vysvětlit jeho původem (vyrůstal v Královci/Königsberg v Prusku) a politicko-profesní kariérou: ve roce 1933 vstoupil do NSDAP a za války působil jako archivář ve Varšavě a Poznani, kde prováděl čistky neárijských a politicky nespolehlivých pracovníků, srov. GAUSE, Fritz: *Weise, Erich*. Altpreußische Biographie III. Hg. v. Kurt FORSTREUTER – Fritz GAUSE. Marburg 1975, s. 1072, který Weiseho nacistickou minulost zcela zamlčuje.

41 FRENKEN, A.: *Die Erforschung*, s. 224.

42 Hartmut Boockmann pocházel z Prus, odkud v roce 1944 musela jeho rodina uprchnout. Devět let pak prožil v Postupimi, odkud v roce 1954 musel emigrovat do západního Německa. Vystudoval historii, germanistiku a klasickou filologii nejdřív v Tübingenu a pak v Göttingenu, kde pod vedením prof. Hermanna Heimpla napsal disertaci o Laurentiu Blumenau, juristovi ve službách řádu v 15. století. Později působil jako profesor na univerzitě v Kielu, od roku 1982 také v Göttingenu a v letech 1992–1995 na Humboldtově univerzitě v Berlíně, dále viz nekrology z pera Arnolda Esche v HZ 268, 1999, s. 272–275 a Petera Morawa v DA 54, 1998, s. 911–912.

43 Viz pozn. 30.

44 BOOCKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 50–129.

45 Tamtéž, s. 197.

argumentaci v dochovaných polemických traktátech a dobrozdáních obou stran, díky čemuž může lépe osvětlit význam *Satiry*.

Teze ve spisech Pavla Włodkowice jasně ukazují, že krakovský dekretalista nebyl v žádném případě obráncem práva pohanů na sebeurčení, protože i v jeho pojetí disponoval papež pravomocemi, jimiž mohl trestat pohany, kteří nežijí podle přirozeného práva a provozují modloslužbu. Interpretace Włodkowicových traktátů, která je přiměřenější dobové mentalitě, nijak nesnižuje jejich význam. Učena konstrukce založená na kanonickém právu je totiž pozoruhodná z toho důvodu, že měla posloužit ryze politickému cíli – odstranění řádu ve prospěch Polského království, které mělo převzít jeho roli v Pobaltí.⁴⁶

Juristické traktáty (mezi nimi i jeden traktát Falkenberga, ale nikoli *Satira!*) napsané na objednávku řádové delegace v Kostnici obsahují jednu společnou myšlenku: pokojně žijící pohané neexistují, a je proto křesťanskou povinností přinutit je k přijetí pravé víry, zejména z pověření papeže nebo císaře. Křesťanský kníže tudíž nesmí nasadit do boje proti jinému křesťanskému knížeti oddíly složené z pohanů. Polský král se však právě tímto provinil, a proto by měl být potrestán.

Hartmut Boockmann konstatuje, že existovala shoda mezi politikou řádu před koncilem a kostnickými juristickými texty, podobně jako v případě traktátů Pavla Włodkowice existovala kontinuita s dřívějšími názory a postoji polské strany. Úvahy o toleranci nebo legitimitě názoru jedné či druhé strany jsou z tohoto pohledu druhořadé nebo anachronické. Daleko zajímavější je fakt, že nejdříve Polsko a později i řád dokázali svou politiku argumentačně podpořit teoretickými úvahami. Z pohledu intelektuální výbavy byly obě teorie rovnocenné.⁴⁷

Falkenbergova *Satira*, jejíž obsah mohl být pro některé skutečně skandální, odpovídala podle Boockmanna řádové politice a propagandě před koncilem i během něho. Přesto velmistr Falkenbergův spis oficiálně nepřijal, když mu jej roku 1412 sám autor nabízel. Důvodem nebyl obsah, ale příliš učenecká kanonicko-teologická argumentace, která v řádové propagandě nebyla tehdy v takové míře využívána.⁴⁸

Boockmannova kniha nejen zásadně změnila dosavadní optiku, s níž starší historiografie nahlížela problematiku, nýbrž se také stala standardním dílem určujícím další směr bádání.⁴⁹ Největší pozornost přitahoval a dodnes přitahuje ideo-

46 Tamtéž, s. 225–234.

47 Tamtéž, s. 261: *Was hier interessiert, ist die Tatsache, daß es zunächst der polnischen Krone und später auch dem Orden gelang, ihre Politik durch eine rechtfertigende Theorie zu unterbauen. Diese beiden Theorien scheinen, von ihrer intellektuellen Qualität her beurteilt, einigermassen gleichwertig.* Autor dodává, že se obě teorie shodovaly i ve svých cílech, jimiž bylo konečné odstranění protivníka (*finalis exterminacio*), viz tamtéž, s. 262.

48 Tamtéž, s. 306–311.

49 Její závěry byly pro Waltera Brandmüllera natolik přesvědčivé, že téměř výlučně na jejich základě napsal příslušnou kapitolu o prusko-polském sporu ve své knize o kostnickém koncilu, viz BRAND-

logický zápas zachycený v polemických traktátech obou stran a v pamfletu *Satira*. Stefan Kwiatkowski identifikoval filozofické a teologické zdroje řádové a polské argumentace. Řád od svého založení neměnně trval na určitém typu augustinovského konceptu světa vykládaném v nominalistickém duchu, a v tomto smyslu se např. jeho pojetí spravedlivé války (*bellum iustum*), míru nebo přirozeného práva (*lex a ius naturale*) značně lišilo od koncepce Pavla Włodkowice a krakovských juristů, kteří své argumenty opírali o tomistickou filozofii a teologii.⁵⁰ Z tohoto pohledu je anachronické stavět v rámci středověkého myšlení proti sobě nábožensky motivované násilí a jeho kritiku.⁵¹ Podle Marca Wüsta, který se zabýval identitou duchovní korporace, se Řád německých rytířů na kostnickém koncilu snažil aktualizovat myšlenku ozbrojeného boje proti pohanům a sám sebe prezentovat jako štít, který chrání křesťany před pohaný a schizmatiky na východní hranici západokřesťanské Evropy.⁵²

Vedle Boockmannovy knihy a jejího dopadu na další bádání je ovšem třeba zmínit ještě práce jeho vrstevníka – toruňského historika Zenona Huberta Nowaka (1934–1999), jenž prusko-polský spor zasadil do kontextu mezinárodních arbitráží vedených Zikmundem Lucemburským.⁵³ V rukou římského krále měly být arbitráže účinným nástrojem pro realizaci jeho politických záměrů a vizí. Arbitráž Nowak zařadil mezi ostatní mocenské nástroje jako spojenectví a koalice, které pragmatický Lucemburk snadno uzavíral a stejně tak snadno rušil, když to bylo

MÜLLER, W.: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418. Bd. II: Bis zum Konzilsende*. Paderborn et a. 1997, s. 150–175.

50 KWIATKOWSKI, Stefan: *Zakon Niemiecki w Prusach a umysłowość średniowieczna*. Toruń 1998; Týž: *Der Deutsche Orden im Streit mit Polen-Litauen. Eine theologische Kontroverse über Krieg und Frieden auf dem Konzil von Konstanz 1414–1418*. Stuttgart 2000.

51 SIOV, MIETHKE, Jürgen: *Heiliger Heidenkrieg? Theoretische Kontroversen zwischen Deutschem Orden und dem Königreich Polen vor und auf dem Konstanzer Konzil*. In: *Heilige Kriege. Religiöse Begründungen militärischer Gewaltanwendungen: Judentum, Christentum und Islam im Vergleich*. Hg. v. Klaus SCHREINER – Elisabeth MÜLLER-LUCKNER. München 2008, s. 109–125; stručněji Týž: *Die Polen auf dem Konstanzer Konzil. Der Konflikt um den Dominikaner Johannes Falkenberg*. In: *Das Konstanzer Konzil 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Essays*. Hg. v. Karl-Heinz BRAUN – Mathias HERWEG – Hans W. HUBERT – Joachim SCHNEIDER – Thomas ZOTZ. Darmstadt 2013, s. 106–110.

52 WÜST, Marcus: *Studien zum Selbstverständnis des Deutschen Ordens im Mittelalter*. Weimar 2013 (QSG-DO 73), s. 255–273 se musel vyrovnat s námitkou vyslovenou už H. Boockmannem a S. Kwiatkowským, že právnícké traktáty ve prospěch řádu byly napsány na jeho objednávku cizími juristy nebo teology, kteří nemuseli být důkladně obeznámeni s politickou a právní situací zadavatele. Na druhou stranu bylo v zájmu oslovených expertů, aby byla jejich dobrozdání pro řádové zástupce přijatelná, srov. list Jana Urbacha řádovému prokurátorovi, zda je srozuměn s obsahem jeho spisu v *Die Staatsschriften*. Hg. v. E. WEISE, s. 277.

53 NOWAK, Zenon Hubert: *Internationale Schiedsprozesse als ein Werkzeug der Politik König Sigismunds in Ostmittel- und Nordeuropa 1411–1425*. *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 111, 1975, s. 172–188; Týž: *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowowschodniej Europie 1412–1424*. Toruń 1981, s. 13–47, s. 61–123; Týž: *International Arbitration in the Later Middle Ages*. In: *Quaestiones Mediaevi Novae IV: Peace and war*. Warszawa 1999, s. 69–85.

v jeho zájmu.⁵⁴ Zikmundovu arbitráž včetně jednání na kostnickém koncilu chápal Nowak jako jeden integrální proces zahájený roku 1412 v Budíně a ukončený vyhlášením rozhodčího výroku 6. ledna 1420 ve Vratislavi. Jeho závěry byly zejména v polské historiografii přijímány bez velkých výhrad, přesto poslední výzkumy ukazují, že rozhodčí řízení nebylo jednoduchým politickým nástrojem v rukou panovníka a že jednání v Kostnici se z celého rozhodčího procesu vymykají. V létě 1414 ztroskotala jednání v Budíně, poté co rozhodčí výrok nebyl ve stanovené dvouleté lhůtě vynesena, a arbitráž měla být obnovena právě během kostnického koncilu. Ve skutečnosti k tomu došlo až na přelomu jara a léta 1419.⁵⁵

Dvě studie z poslední doby ukazují, že v současném bádání přece jen více rezonují závěry vyslovené Hartmutem Boockmannem v 70. letech. Pozornost je věnována jednak církevně-politickým událostem (jako např. misie na Žmudi nebo návštěva ortodoxního patriarchy),⁵⁶ jednak propagandistickému zápasu projevu-jícímu se např. instrumentalizací pojmů „pohané“ nebo „boj proti pohanům“.⁵⁷

Otázky

Největší zásluhu na objektivnějším přístupu k problematice prusko-polského sporu na kostnickém koncilu mají bezesporu Hartmut Boockmann a Zenon Hubert Nowak, ačkoliv každý jiným způsobem. Oba dva kladli důraz na určité vybrané aspekty kostnických jednání, která připomínají skládačku puzzle, jejíž dílky do sebe nezapadají snadno.

Zásadní otázkou jsou okolnosti vyslání obou poselstev do Kostnice na podzim roku 1414. Určujícím prvkem politiky Polska a Litvy vůči řádovému státu po tzv. velké válce v letech 1409–1411 byla snaha o revizi ustanovení toruňského míru (1. února 1411).⁵⁸ Vladislav II. Jagello ani polská šlechta se nehodlali smířit s tím,

54 Týž: *Międzynarodowe procesy*, s. 123.

55 BAR, P.: *A Tortuous Path*, s. 3–40.

56 PÓSAN, László: *Der Konflikt zwischen dem Deutschen Orden und dem polnisch-litauischen Staat auf dem Konstanzer Konzil*. In: *Das Konzil von Konstanz und Ungarn*. Hg. v. Attila BÁRÁNY. Debrecen 2016, s. 65–83, který podává tradičně chronologický průběh událostí s některými zajímavými detaily, k nimž se vrátím na příslušném místě. Údaj na s. 75 o tom, že v Kostnici obě strany akceptovaly Zikmunda jako rozhodčího soudce, je však chybný.

57 RÜTHER, Andreas: *Geheimdiplomatie – Schauprozess – Medienkrieg. Polen-Litauen und der Deutsche Orden um die Zeit des Konzils von Konstanz (1414–1418)*. *Biuletyn Polskiej Misji Historycznej = Bulletin der polnischen historischen Mission* 8, 2013, s. 43–74. Slibný název článku poněkud zaostává za očekávaními, neboť autor většinou jen cituje obsah určitých propagandistických písemností, aniž by pojednal o konkrétním vedení diplomacie a propagandy.

58 Revindikační politika skončila až novou válkou v roce 1422 (výrazné vítězství polsko-litevské strany) a uzavřením míru u jezera Melno (27. září 1422), k tomu naposledy viz WRÓBEL, Dariusz: *Elity polityczne Królestwa Polskiego wobec problemu krzyżackiego w czasach Władysława Jagiełły*. Lublin 2016, s. 283–406.

že nedokázali politicky lépe využít svého vítězství nad řádovými vojsky. Řádové vedení naopak odmítalo jakékoliv změny v textu mírové smlouvy. Obě strany přes vzájemné osočování a napětí na prusko-polsko-litevské hranici vyjednávaly a nakonec souhlasily s arbitráží, kterou měl vést Zikmund Lucemburský. Nicméně rozhodčí proces, který skončil bez výsledku v létě 1414, dvoustranné rozhovory ani intenzivní korespondence nezabránilly vypuknutí nového konfliktu (tzv. hladové válce) v pozdním létě 1414. Třebaže obě strany do konfliktu nasadily značný počet ozbrojených sil, žádná nedokázala získat rozhodující převahu.

Vyčerpávající vojenské operace byly přerušeny uzavřením dvouletého příměří u města Brodnice 7. října 1414. Nedlouho předtím muselo padnout rozhodnutí o vyslání poselstev na kostnický koncil. Dosavadní bádání předpokládalo, že iniciativa k delegování zástupců na koncil vyšla od velmistra, resp. polského krále. Okolnosti uzavření příměří však ukazují, že rozhodujícím impulzem byly naléhavé výzvy papeže a římského krále, kteří chtěli prusko-polský spor přenést na koncilní fórum. Tato skutečnost i samotný text příměří, jehož autoři připustili několik variant řešení, vybízejí k nové interpretaci celého sporu, jenž se na koncilu odehrál.⁵⁹ Nakolik dokázaly obě strany k dosažení svých politických cílů využít nabídnutou možnost, kterou si samy nevybraly a na níž se nemohly s předstihem připravit?

Při hledání odpovědi na klíčovou otázku je třeba také sledovat dílčí aspekty koncilních jednání, které byly v historiografii dosud opomíjeny.

Velká pozornost věnovaná např. polemickým traktátům a juristickým expertizám může být relativizována zjištěním, že většina z nich nebyla během jednání koncilu vůbec zveřejněna!⁶⁰ Neprávem pak stojí ve stínu zájmu žalobní články nebo návrhy na řešení sporu, které byly oběma stranami skutečně předkládány. Stejně tak exponování kauzy Falkenberga a důraz na christianizaci Žmudi nebo funkci poselstva v čele s ortodoxním patriarchou téměř dokonale zastínily fakt, že tyto záležitosti souvisely s hlavním předmětem sporu jen nepřímo. Přesto jejich význam nelze podceňovat, neboť polsko-litevská delegace je využila k propagandistickým účelům, které však v bádání nebyly dosud příliš zohledněny.

59 Text brodnického příměří viz SDOP I, s. 107–109, č. 105, zvl. s. 108: [...] *federa unionis perpetue inter nos ex utraque parte per amicabilem compositionem, amputatis quibuslibet strepitibus iurgiorum, per prefatos videlicet sanctissimum in Christo patrem dominum nostrum Papam et excellentissimum principem dominum Sigismundum regem Romanorum aut alterum ipsorum vel sacrum concilium aut etiam per quoscumque alios principes spirituales vel seculares, in quem vel in quos partes convenient, ad concilium in Constancia de mense Novembre in proximo celebrandum venturos ibidem in concilio aut preter concilium queri debent et tractari*. Více viz v kap. Osoba arbitra, formy arbitráže a alternativní návrhy.

60 BOECKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 258–259: *So kann man annehmen, daß die meisten dieser Schriften das Archiv ihres Auftraggebers niemals verlassen haben, ebensowenig wie die Masse der Traktate Vladimiris. Von ihnen sind offensichtlich nur die 52 Konklusionen publiziert worden, während von den Schriften des Ordens anscheinend nur drei außerhalb des Kreises der Ordensvertreter und für ihn schreibenden Autoren bekannt geworden sind, jene nämlich, gegen die Vladimiri polemisiert: der Konstanzer Traktat Falkenbergs und eine weitere, nicht erhaltene Schrift dieses Autors sowie das Werk Urbachs.*

Zatím nikdo se nezabýval skutečností, že polská i řádová delegace přijížděly do Kostnice s konkrétními záměry a plány, které však musely být pod vlivem dynamicky se měnícího vývoje neustále modifikovány. To samozřejmě vede k otázce, jak reálně fungovala poselstva a diplomacie, která musela reagovat na měnící se situaci. Otázkám po složení poselstev, komunikaci mezi jejich jednotlivými členy a rozhodovacími centry, jakož i souvisejícím problémům nebyl v dosavadním bádání přikládán velký význam.

Z hlediska právního se jeví nanejvýš důležité vystihnout odpovídající proporce mezi jednotlivými částmi procesu, jako bylo příměří a arbitráž, a předmětem soudního sporu, který měl více vrstev, než bylo dosud představeno v literatuře. Włodkowicovo schematické rozdělení procesu na dvě části: soudní (*processus iudicialis*) a doktrinální (*processus doctrinalis*)⁶¹ nebo Boockmannovo rozdělení na světskou (arbitráž) a církevní (proces s Janem Falkenbergem) část příliš neodpovídá skutečnosti.

Ačkoliv propagandistické aktivity na koncilu se pochopitelně prolínají s diplomacií a politicko-právními aspekty, lze mezi ně celkem spolehlivě zařadit následující veřejná vystoupení obou delegací (zejména však polské): plakátová válka na jaře 1415, poselstvo neofytů ze Žmudi, příchod pravoslavného patriarchy, hrozba apelací k budoucímu koncilu na posledním slavnostním zasedání v Kostnici a šíření pomluv o spojenectví polského krále s Tatary. Otázkou však stále zůstává, jaký vztah měly tyto propagandistické akce k celému prusko-polskému procesu v rámci koncilu a proč byla v tomto směru aktivnější polsko-litevská delegace?

Nepřímým podnětem k novému uchopení této problematiky se stala změna samotného paradigmatu, jíž v posledních padesáti letech prošlo bádání o kostnickém koncilu. V polovině 60. let hrály důležitou úlohu teologické aspekty a dobový kontext, zatímco samotná historická událost koncilu zůstávala poněkud stranou.⁶² V novém tisíciletí byl pisánský, kostnický a basilejský koncil představován zejména z hlediska personálního a institucionálního.⁶³ V následujících letech se v historických pracích rozšířilo pojetí kostnického koncilu jako jednoho z prvních evropských kongresů a tato skutečnost se pak odrazila v názvu posledního jubilejního sborníku *Kostnický koncil jako evropská událost s příznačným podtitulem Setkávání, média a rituály*.⁶⁴ Z velmi široké publikační nabídky k poslednímu výročí koncilu

61 První měl zjistit konkrétní fakta z výpovědí svědků a druhý měl určit oprávněnost stanoviska na základě obecných principů, viz EHRlich, L.: *Pawel Włodkowic*, s. 55.

62 *Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils. Reichenau-Vorträge im Herbst 1964*. [Hg. v. Theodor MAYER]. Stuttgart 1965 (VuF 9); *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*. Hg. v. August FRANZEN – Hermann SCHÄUFELE. Freiburg – Wien 1964.

63 *Die Konzilien von Pisa (1409), Konstanz (1414–1418) und Basel (1431–1449). Institution und Personen*. Hg. v. Heribert MÜLLER – Johannes HELMRATH. Ostfildern 2007 (VuF 67).

64 *Das Konstanzer Konzil als Europäisches Ereignis. Begegnungen, Medien und Rituale*. Hg. v. Gabriela SIGNORI – Birgit STUdt. Ostfildern 2014 (VuF 79).

(600 let) je nutno upozornit na sborník a katalog k výstavě a monografii Ansgara Frenkena.⁶⁵ Kostnický koncil se stal díky pestré paletě témat přitažlivým výzkumným polem pro mezinárodní a interdisciplinární bádání. Církevně-politické otázky ani tři slavné oblasti koncilu (*causa unionis, reformationis et fidei*) nejsou už jedinou, nýbrž jednou z mnoha oblastí zájmu. Stejný zájem je věnován dochování, analýze a pozdějšímu působení pramenů, ceremoniálním a rituálním aspektům veřejných jednání, finančním (bankéři, půjčky) a kulturním kontaktům (humanismus), významným i méně známým protagonistům, regionálním souvislostem i výtvarnému umění a architektuře.

Chápeme-li kostnický koncil takto široce jako evropský kongres, pak vyvstává otázka, jak velký vliv měl na podobu sněmu jeho jednacích řádů (koncilní *nationes*, způsob hlasování, komise apod.),⁶⁶ církevní slavnosti (liturgické ceremonie) a politická komunikace mezi jednotlivými účastníky. Příznačná během koncilu byla politicko-diplomatická aktivita římského krále Zikmunda Lucemburského, která svědčí jednou o koexistenci, jindy o napětí až konfliktu mezi církevní a světskou dimenzí celocírkevního shromáždění.⁶⁷ Do těchto širších souvislostí lze samozřejmě zařadit rovněž prusko-polský spor, avšak nakolik se tento konflikt podílel na jednotlivých aspektech vytváření obrazu kostnického koncilu jako církevně-politické události prvořadého významu v pozdním středověku, nebylo dosud v odborné literatuře reflektováno.

65 *Das Konstanzer Konzil: 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Essays. Katalog.* Hg. v. Karl-Heinz BRAUN – Mathias HERWEG – Hans W. HUBERT – Joachim SCHNEIDER – Thomas ZOTZ. Darmstadt 2013–2014; FRENKEN, Ansgar: *Das Konstanzer Konzil.* Stuttgart 2015, který zasazuje koncil do širších historických souvislostí a polemizuje s dosavadním ryze církevním a teologickým pojetím i řešením některých sporných otázek, jak je prezentoval BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418. Bd. I–II.* Paderborn u. a. 1999²–1997.

66 K jednacím řádům koncilu viz starší práci SIEBEKING, Hugo: *Die Organisation und die Geschäftsordnung des Constantzer Concils.* Leipzig [1871]. Nejnověji k otázce organizace a ceremoniím na pozdně-středověkých koncilech v diachronním uchopení viz KIRSCH, Mona: *Das allgemeine Konzil Spätmittelalter. Organisation – Verhandlungen – Rituale.* Heidelberg 2016.

67 K roli Zikmunda Lucemburského na koncilu viz HOLLNSTEINER, Johannes: *König Sigismund auf dem Konstanzer Konzil. Nach den Tagebuchaufzeichnungen des Kardinals Fillastre.* MIÖG 41, 1926, s. 185–200; ENGELS, Odilo: *Der Reichsgedanke auf dem Konstanzer Konzil.* Historisches Jahrbuch 86, 1966, s. 80–106 (reprint v *Das Konstanzer Konzil.* Hg. v. Remigius BÄUMER. Darmstadt 1977, s. 369–403); FRENKEN, Ansgar: *Der König und sein Konzil – Sigmund auf der Konstanzer Kirchenversammlung. Macht und Einfluss des römischen Königs im Spiegel institutioneller Rahmenbedingungen und personeller Konstellationen.* AHC 36, 2004, s. 177–242; SCHNEIDER, Joachim: *Sigismund. Römisch-deutscher König auf dem Konstanzer Konzil.* In: *Das Konstanzer Konzil 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Essays,* s. 41–46; KINTZINGER, Martin: *Das Konzil konstruieren. König Sigismund und die internationale Kommunikation.* In: *Das Konstanzer Konzil als Europäisches Ereignis,* s. 219–254, který ukazuje na odlišné hodnocení Zikmundovy činnosti na koncilu v díle Waltera Brandmüllera, který ji podceňuje (BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil III,* passim), a Jörga Hoensche, který ji naopak vyzdvihuje (HOENSCH, Jörg K.: *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437.* München 1996, passim).

Prameny

Koncilní akta, která vydali Joannes Dominici Mansi, Hermann von der Hardt a Heinrich Finke,⁶⁸ mají k průběhu prusko-polského sporu v Kostnici pouze omezenou výpovědní hodnotu. Zaznamenávají pouze ty skutečnosti, které prošly jednáním koncilních *nationes* nebo se dostaly do agendy plenárního zasedání koncilu. Patří zde např. listy polského krále, resp. velmistra určené koncilu, projednávání otázky křesťanské misie na Žmudi nebo Falkenbergova kauza. Podobně kronika Oldřicha z Richentalu⁶⁹ nebo deníkové záznamy kardinála Viléma Fillastra⁷⁰ představují mimořádné svědectví očitých svědků a současně účastníků jednání, tj. nikoli nezaujatých pozorovatelů, nýbrž aktérů konstruujících ze své vlastní perspektivy a s určitým záměrem koncil jako historickou událost.⁷¹ Z jejich úhlu pohledu se v případě studovaného sporu jednalo o okrajovou záležitost, která přitahovala pozornost koncilní veřejnosti a kostnických měšťanů jen zcela výjimečně. Hlubší souvislosti konfliktu těmito svědectvím zpravidla unikají, ačkoliv kostnický měšťan Richental udržoval blízké a přátelské kontakty s některými polskými biskupy. V případě Richentalovy kroniky navíc situaci znesnadňuje její rukopisné dochování, které neumožňuje spolehlivě rekonstruovat původní text díla.

V současnosti známe 16 rukopisů a tři tisky kroniky, jejichž vznik klademe do doby od 60. let 15. století do konce 17. století, přičemž samotná kronika vznikla už ve 20. letech 15. století. Ze srovnání nejstarších dochovaných rukopisů z období mezi lety 1460–1470 vyplývá, že text kroniky byl záhy zpracováván formou „otevřeného textu“ a dnes je možné identifikovat tři různé verze (pojetí) kroniky. První skupinu tvoří rukopisy (např. aulendorfský nebo pražský) s nejrozsáhlejší textovou verzí kroniky, v níž autor o sobě hovoří v první osobě (ich-forma). Druhou skupinu tvoří rukopisy s kratším textem kroniky a s dodatky formulovanými objektivně (er-forma), které chybějí v první skupině. Tuto skupinu reprezentuje kostnický rukopis uložený v Rosgartenmuzeu, z něhož vychází vídeňský a pražský (kdysi uložený v Petrohradu) rukopis, který v rámci skupiny tvoří výjimku, protože obsahuje pouze ilustrace s latinskými komentáři. Třetí skupinu tvoří rukopisy se zkráceným a přepracovaným textem kroniky, jenž je stylizován smíšenou formou – střídáním

68 *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Tomus 27–28.* Ed. Joannes Dominicus MANSI. Venetiis 1784–1785; *Magnum oecumenicum Constantiense concilium de universalis ecclesiae reformatione, unione et fide. Tomus I–VII.* Ed. Hermannus von der HARDT. Francofurti – Lipsiae – Helmestadi – Berolini 1697–1742; *Acta concilii Constanciensis. Bd. I–IV.* Hg. v. Heinrich FINKE in Verbindung mit Johannes HOLLNSTEINER und H[einrich] HEIMPEL. Münster 1896–1928.

69 *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418 von Ulrich Richental.* Hg. v. Thomas Martin BUCK. Ostfildern 2011² (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen 41), kde na s. XIII–LIII viz aktuální stav výzkumu o kronice.

70 ACC II, s. 13–170.

71 Viz RATHMANN, Thomas: *Geschehen und Geschichten des Konstanzer Konzils. Chroniken, Briefe, Lieder und Sprüche als Konstituenten eines Ereignisses.* München 2000.

ich-formy a er-formy. Na rozrůznění textových verzí kroniky měl velký vliv kostnických kronikář Gebhard Dacher († 1471), jehož vlastní zpracování a aktualizace jsou patrné hned v několika rukopisech. V posledku žádný rukopis neobsahuje originální text kroniky a všude jsou patrné redakční zásahy pozdějších opisovatelů. Kronika byla užitkovým dílem, které plnilo dějinně proměnlivou sociální funkci, proto spíše než jako autonomní dílo jednoho autora je nutné ji uchopit jako integrální součást pokoncilní kolektivní historické paměti, která měla být za všech okolností zachována a tradována. Její případná kritická edice by musela obsahovat paralelní vydání nejdůležitějších redakčních variant. Dosavadní edice tyto nároky nesplňují, neboť pokaždé vycházejí z určité rukopisné redakce.⁷²

Jedinečným a dosud stále málo využívaným pramenem jsou zprávy, které velmistřovi pravidelně posílal generální prokurátor řádu při římské kurii. V době koncilu jím byl řádový kněz Petr Wormditt, který byl zároveň členem řádové delegace v Kostnici. Nejvíce místa v prokurátorových relacích zaujímají informace o práci, úspěších i problémech delegace. Obecnému dění na koncilu věnuje pozornost jen do té míry, pokud nějak souvisí s prusko-polským sporem. Díky těmto zprávám lze rovněž sledovat, i když ne tak podrobně, postup polské delegace, od níž se podobné zprávy až na výjimky nedochovaly. Ve srovnání s ostatními prameny umožňuje kvalitní vědecko-kritická edice prokurátorových zpráv, které se dochovaly často jako originály v řádovém archivu,⁷³ velmi přesně vytěžit často pozoruhodné a mnohdy jedinečné skutečnosti.⁷⁴

Příslušné kapitoly kroniky Polského království zachycující události z let 1414–1418 byly sice napsány Janem Długoszem několik desítek let po kostnickém koncilu, některé unikátní údaje jsou však dodnes nezřídka využívány historiky.⁷⁵ Z tohoto důvodu získává na důležitosti analýza textu kroniky, díky níž Krystyna Pieradzka

72 Nejnověji o rukopisném dochování kroniky viz *Chronik des Konstanzer Konzils*. Hg. v. Th. M. BUCK, s. XXIV–XXXV. Dále budu používat toto vydání, které je založeno na aulendorfském rukopisu (uloženém nyní v New Yorku), jež je podle editora Thomase M. Bucka přes všechny textové změny a interpolace nejbližší původnímu znění. Vedle ní přihlížím k edici *Ulrich Richental. Das Konzil zu Konstanz*. [2] Kommentar und Text bearbeitet von Otto FEGER. Starnberg – Konstanz 1964, která je založena na kostnickém rukopisu uloženém v Rosgartenmuseu. Textové varianty tohoto rukopisu jsou důležité obzvlášť kvůli identifikaci míst ubytování polsko-litevského poselstva.

73 Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin, Ordensbriefarchiv.

74 Její nevýhodou je způsob editování textu zpráv, který je odlišen graficky i stylisticky tak, že přímá citace je vytištěna písmem neskloněným (ich-forma) a parafráze kurzívou (er-forma), viz *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie. Bd. I. Die Geschichte der Generalprokuratoren von den Anfängen bis 1403*. Bearb. v. Kurt FORSTREUTER; *Bd. II. Peter von Wormditt (1403–1419)*. Bearb. v. Hans KOEPPEN; *Bd. III. Johann Tiergart (1419–1428)*. Bearb. v. Hans KOEPPEN; *Bd. IV. (1429–1436)*. Bearb. v. Kurt FORSTREUTER – Hans KOEPPEN. Göttingen 1960–1976 (Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung). V následujících citacích je toto rozlišení respektováno, ale opačným způsobem: citace kurzívou a parafráze písmem neskloněným.

75 *Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. Liber decimus et undecimus 1406–1412*. Ed. Marian PLEZIA et al. Varsaviae 1997; *Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. Liber undecimus 1413–1430*. Ed. Georgius WYROZUMSKI et al. Varsaviae 2000. Stov. DĄBROWSKI, Jan – GAWEŁA,

identifikovala prameny, ze kterých kronikář Długosz čerpal informace o koncilu.⁷⁶ Údaje o jednání koncilu netvoří jednotlivý celek, nýbrž jsou rozptýleny do několika kapitol. Jejich spolehlivost je sice rozdílná, proto je nezbytný kritický přístup při jejich interpretaci, nelze je však zavrhnout *en bloc*.⁷⁷

Neméně důležitými prameny k dané problematice jsou jednak listiny a listy (politická korespondence) významných a rozhodujících aktérů – papeže, římského krále,⁷⁸ koncilu, velmistra,⁷⁹ polského krále⁸⁰ a litevského velkoknížete,⁸¹ jednak

Stanislaw et al.: *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385–1444. T. I.* Wrocław – Warszawa – Kraków 1961.

76 PIERADZKA, Krystyna: *Dwie polskie relacje kronikarskie o soborze w Konstancji*. In: *Mediaevalia w 50 rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego*. Ed. Józef GARBACIK. Warszawa 1960, s. 207–233. Z cizích autorů to byl humanista Enea Silvio Bartolomeo Piccolomini (pozdější papež Pius II.) a kurialista Dětrich z Nieheimu (nebo Niem), jehož dva spisy *De scismate* (k událostem před kostnickým koncillem) a *Vita Johannis XXIII.* byly později doplněny k textu polské kroniky v druhé redakci. Jejich opisy mohla z Kostnice dovézt přímo polská delegace, jak vyplývá z poznámky k některým drobnějším spiskům Nieheimu, viz ACC III, s. 122: *Oblata per magistrum T. Nyem dominis archiepiscopo Gnesnensi et suis suffraganeis*, a s. 131. Ještě důležitější byly rukopisy, které kronikář mohl najít v domácích knihovnách a archívech, pocházející přímo od členů polské delegace. Většina z nich zemřela dříve, než se Jan Długosz pustil do sepisování svého historického díla, avšak lze předpokládat, že alespoň dekretilista a rektor Pavel Włodkovic, taktéž člen polské delegace, který zemřel v roce 1435, informoval přímo kronikáře nebo Zbyhněva Oleśnického, kronikářova mentora, o dění v Kostnici. Jisté je, že Długosz znal rukopisy s Włodkowicovými juristickými traktáty. Druhým důležitým zdrojem informací o koncilu mohly být pro Długosze rukopisy Petra Wolframa, bakaláře dekretů, který jako sekretář hnězdenského arcibiskupa sepisoval koncilní akta. Z jednoho takového rukopisu, který byl před 2. světovou válkou uložen v petrohradské státní knihovně pod sign. 321 (dnes je zřejmě ztracen), čerpal Jan Długosz pravděpodobně informace o složení polské delegace (kronikářův text a rukopis obsahuje podobné chyby), viz ACC IV, s. XCIX–C; SPRINGMANN, K.: *Polen und der Deutsche Orden*, s. 28–29, který označuje rukopis jako Codex F I 321 a PIERADZKA, K.: *Dwie polskie relacje*, s. 214–215.

77 Chronologické a věcné uspořádání Długoszova popisu jednání v Kostnici viz tamtéž, s. 220–232.

78 Listiny (a nemnoho listů) římského krále Zikmunda Lucemburského viz v říšských registrech, HHSa Wien, Reichsregister, Bd. E – Bd. L. Regesty jeho listin a listů viz J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmonds (1410–1437) 1–2*. Verzeichnet v. Wilhelm ALTMANN. Innsbruck 1896–1900 a v jejich novém zpracování, z něhož dosud vyšly tři svazky: *Regesta Imperii XI. Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*. Hg. v. Karel HRUZA. Bd. 1: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Mährens und Tschechisch-Schlesiens*. Nach Wilhelm Altmann neubearb. v. Petr ELBEL. Wien – Köln – Weimar 2012; Bd. 2: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken West-, Nord- und Ostböhmens*. Nach Wilhelm Altmann neubearb. von Petr ELBEL – Stanislav BARTA – Přemysl BAR – Lukáš REITINGER. Wien – Köln – Weimar 2015; Bd. 3: *Die Urkunden aus den Archiven und Bibliotheken Südböhmens*. Nach Wilhelm Altmann neubearb. von Petr ELBEL – Přemysl BAR – Stanislav BARTA – Lukáš REITINGER. Wien – Köln – Weimar 2016. Vedle těchto edic jsou některé písemnosti (zejména politická korespondence) Zikmunda Lucemburského z doby kostnického koncilu vydány ještě v: *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. Bd. VII*. Hg. v. Dietrich KERLER. München 1878; *Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Constanzer Concils*. Hg. v. Jacob CARO. AÖG 59, 1880, s. 1–175; HEIMPEL, Hermann: *Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds (Über den Cod. Pal. Lat. 701 der Vatikanischen Bibliothek)*. Archiv für Urkundenforschung 12/1, 1931, s. 111–180; digitální kopie vatikánského rukopisu (*Liber formulariorum*) je dostupná na <https://archives.hungaricana.hu> (DL-DF 287745); regesty Zikmundových listin a listů uložených v maďarských archívech viz *Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413–1414); V. (1415–1416); VI. (1417–1418)*. Ed. Elemér MÁLYUSZ – Iván BORSA. Budapest 1994–1999.

polemické traktáty, dobrozdání, žalobní články a letáky, jejichž podrobný soupis je k dispozici v příloze na konci knihy.

79 *Regesten zu den Briefregistern des Deutschen Ordens II: die Ordensfolianten 8, 9 und Zusatzmaterial. Mit einem Anhang: Die Abschriften aus den Briefregistern des Folianten APG 300, R/LI, 74.* Hg. v. Sebastian KUBON – Jürgen SARNOWSKY – Annika SOUHR-KÖNIGHAUS. Göttingen 2014 (Beihefte zum Preußischen Urkundenbuch 2).

80 Listiny a listy Vladislava II. Jagella jsou zpřístupněny v několika edicích, viz bibliografii na konci knihy nebo SZWEDA, Adam: *Listy Władysława Jagiełły do wielkich mistrzów Krzyżackich w latach 1386–1434.* In: *Tekst źródła. Krytyka – Interpretacja.* Red. Barbara TRELIŃSKA. Warszawa 2005, s. 253–272.

81 *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430.* Ed. Antonius PROCHASKA. Kraków 1882 (MMHP 6).

DIPLOMACIE

Pozdněstředověká diplomacie

Po období zpochybňování dominantního postavení dějin diplomacie a zahraniční politiky v osvícenské i pozitivistické historiografii, které bylo na úkor studia jiných společenských jevů, dochází od 80. let 20. století opět k určitému oživení „politické historie.“ Jestliže platí, že nezbytným předpokladem existence diplomacie a zahraniční politiky je vysoce rozvinutá státnost a mezinárodní systém suverénních států, čelí současná medievistika podezření z anachronizmu, když si z nedostatku vlastní terminologie nekriticky vypomáhá moderním pojmoslovím. Přesto se dosavadní bádání většinou shoduje v tom, že zmíněný předpoklad není pro existenci zahraniční politiky zcela nezbytný.⁸² Na druhou stranu je nutno přiznat, že historikové si dosud nevypracovali vlastní koncepce, které by jim umožnily tento jev dostatečně uchopit a reflektovat, a proto subsidiárně používají politologické modely. Jedním z důvodů může být i to, že ve středověku nebyla vypracována samostatná teorie zahraniční politiky ani neexistovaly vědecké traktáty o mezinárodních vztazích. Není proto divu, že organizátoři berlínské konference z března 1999 Dieter Berg, Martin Kintzinger a Pierre Monnet předložili vědecké komunitě celkem samozřejmé, ale přesto principiální otázky, které pak určily další směr uvažování: Jak probíhalo ve středověku to, co dnes označujeme jako zahraniční politiku nebo mezinárodní vztahy? Jakým způsobem ji lze popsat? Jak byla tato praxe vnímána,

82 Přehled bádání o zahraniční politice ve vrcholném a pozdním středověku viz BERG, Dieter: *Deutschland und seine Nachbarn 1200–1500*. München 1997, s. 47–58; PLÖGER, Karsten: *Foreign Policy in the Late Middle Ages*. Bulletin. German Historical Institute London 28, 2006, s. 35–46; PÉQUIGNOT, Stéphane: *Europäische Diplomatie im Spätmittelalter. Ein historiographischer Überblick*. Zeitschrift für Historische Forschung 39, 2012, s. 65–95.

hodnocena a přijímána současníky? Kudy vedla hranice – pokud vůbec existovala – mezi „vnitřními“ a „vnějšími“ záležitostmi jednotlivých politických útvarů.⁸³

Uvedené otázky otevírají široké spektrum možných odpovědí, interpretací a úvah, které však nepochybně vedou k tomu, že pozdněstředověká diplomacie a zahraniční politika už nejsou pojímány jako prostý lineární proces a vývojový předstupeň moderní Evropy. Donedávna byl takto chápán např. vznik stálých zastupitelstev v Itálii v 15. století, jenž byl tradičně považován za jakýsi milník na cestě k modernitě.⁸⁴ V historiografii převažují zatím dvě navzájem se doplňující definice, které určují zahraniční politiku buďto jako aktivity krále a reprezentantů monarchie s úkolem hájit společné zájmy nebo odvracet vnější nebezpečí ohrožující celek (Sabine Wefers),⁸⁵ anebo jako politickou aktivitu vykračující za hranice území ovládaného panovníkem, jenž s využitím vhodných prostředků politické komunikace sleduje různé cíle (Dieter Berg).⁸⁶

Pozdněstředověká diplomacie se dnes jeví jako určitý komplex činností a zvláštní výkon moci, jehož podoba se utvářela rozdílně podle míry legitimacy a autonomie příslušného politického útvaru. Obecně řečeno, řízení vnějších záležitostí bylo v rukou panovníků a jejich rádců nebo stavovských shromáždění. Jelikož neexistovaly samostatné instituce pro zahraniční záležitosti, musela si pozdněstředověká diplomacie vystačit s intenzivnější činností kanceláře (vyhotovování dokumentů) a pružnou reakcí panovnické komory na finanční potřeby poselstev. Vyslanci pocházeli z rozmanitých prostředí (dvůr, kancelář, cizinci, šlechta, města atd.) a o jejich výběru rozhodovaly různé kvalifikace (loajalita, věrnost, znalost jazyků a cizího prostředí, výřečnost, společenské postavení apod.). Nemůžeme proto předpokládat specializaci na zahraniční politiku v dnešním pojetí.⁸⁷

83 *Auswärtige Politik und internationale Beziehungen im Mittelalter (13. bis 16. Jahrhundert)*. Hg. v. Dieter BERG – Martin KINTZINGER – Pierre MONNET. Bochum 2002, s. 14–19. Na vzájemnou funkční propojenost vnitřní a vnější politiky ukazují výsledky bádání dílčích témat jako plánovaná setkání panovníků, diskuze na (říšských) sjezdech, vleklá jednání o sňatcích, vyjednávání smluv, demonstrativní udílení privilegií atd. Hranice mezi „vnitřními“ a „vnějšími“ záležitostmi nebyla fixní, nýbrž byla vždy znovu generována průnikem konkurenčních zájmů jednotlivých protagonistů, viz *Außenpolitisches Handeln im ausgehenden Mittelalter: Akteure und Ziele*. Hg. v. Sonja DÜNNEBEIL – Christine OTTNER unter Mitarbeit von Anne-Katrin KUNDE. Köln – Weimar 2007 (RI Beihefte 27), s. 9–20.

84 Kritiku tradičního přístupu viz LAZZARINI, Isabella: *Communication and conflict. Italian diplomacy in the early Renaissance (1350–1520)*. Oxford 2015.

85 Cit. podle KINTZINGER, Martin: *Auswärtige Politik und internationale Beziehungen im mittelalterlichen Westeuropa. Einführung zur Konzeption*. In: *Auswärtige Politik*, s. 15–19, zde s. 17; dále viz WEFERS, Sabine: *Das Primat der Außenpolitik. Das politische System des Reichs im 15. Jahrhundert*. Berlin 2013.

86 BERG, D.: *Deutschland*, s. 1.

87 Zde je třeba upozornit na dvě významné práce, které kladou důraz na diplomatická poselstva, jejich složení a činnost; na rozhodovací procesy a podíl jednotlivých osob z panovnickova okolí; na dvorské hodnosti (familiarita, consiliarita atd.) a dvorský ceremoniál, viz REITEMEIER, Arnd: *Außenpolitik im Spätmittelalter. Die diplomatischen Beziehungen zwischen dem Reich und England 1377–1422*. Paderborn u. a. 1999; KINTZINGER, Martin: *Westbindungen im spätmittelalterlichen Europa. Auswärtige Politik zwischen dem Reich, Frankreich, Burgund und England in der Regierungszeit Kaiser Sigmunds*. Stuttgart 2000.

Mezi významné faktory určující kvalitu, podobu a úspěch či neúspěch zahraniční politiky jsou řazena poselstva (*Gesandtschaftswesen*), jejichž výzkum probíhá z několika perspektiv: jak z hlediska prosopografického, strukturálního a diplomatického (listiny, kanceláře), tak i ceremoniálního a rituálního,⁸⁸ přičemž se poukazuje na vzorovou roli misí papežských legátů, které se rozvíjely již dříve.⁸⁹ Na jedné straně sdílela poselstva mnoho podobných atributů, jako např. pověřovací a zplnomocňující listiny (kredenční listiny, prokuratoria, glejty, instrukce atd.),⁹⁰ na straně druhé mohl být průběh a složení poselstev či původ a role jednotlivých poslů velmi variabilní. V této souvislosti je třeba uvést výsledky bádání o poselstvech mezi králem Zikmundem Lucemburským a říšskými stavy (zejména kurfiřty) z hlediska komunikačních teorií, reprezentace a prosopografie. Podle Olivera Daldrupa neměli v té době nositelé, forma ani funkce poselstev pevnější obrysy, avšak nepochybně vyslanci a poslové (*ambaxsiatores, oratores, nuntii* atd.) nacházeli ve vladařské praxi panovníka stále a různorodé uplatnění – od prostého zprostředkování informace až po zplnomocněné zastupování vládce.⁹¹

Řádová a polsko-litevská diplomacie a poselstva

Nezastupitelnou roli v diplomacii Řádu německých rytířů i Polsko-litevské unie měla poselstva, k jejichž charakteristice je však třeba s ohledem na rozdílnou povahu obou politických útvarů uvést širší souvislosti.

V případě řádu je nutno mít na paměti skutečnost, že velmistr německých rytířů, který od roku 1309 natrvalo přesídlil do Malborku, plnil jak funkci představeného duchovní korporace působící po téměř celé Evropě (říše, Itálie, Francie), tak zeměpána řádového státu v Pobaltí, přičemž druhá role vystupovala stále více do popředí a zejména v 15. století se těsný svazek velmistra s livonskou větví řádu a dalšími provinciemi na území říše postupně fakticky rozvolňoval.⁹² Tato skutečnost zásadně určovala směřování zahraniční politiky řádového vedení v Malborku, které se orientovalo zejména na vztahy s říší,⁹³ hanzou, Dánskem, Švédskem, ne-

88 *Gesandtschafts- und Botenwesen im spätmittelalterlichen Europa*. Hg. v. Rainer C. SCHWINGES – Klaus WRIEDT. Ostfildern 2003 (VuF 60).

89 *Aus der Frühzeit europäischer Diplomatie. Zum geistlichen und weltlichen Gesandtschaftswesen vom 12. und 15. Jahrhundert*. Hg. v. Claudia ZEY – Claudia MÄRTL. Zürich 2008.

90 REITEMEIER, A.: *Außenpolitik*, s. 35–63.

91 DALDRUP, Oliver: *Zwischen König und Reich. Träger, Formen und Funktionen von Gesandtschaften zur Zeit Sigismunds von Luxemburg (1410–1437)*. Münster 2010.

92 HOFMANN, Hanns Hubert: *Die Krise des deutschen Ordens*. In: *Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils*, s. 63–81 viděl kořeny postupného rozvolňování vztahu mezi jednotlivými větvemi řádu (zejména mezi velmistrem v Prusích a německým mistrem v říši) v rozdílném politickém, správním a sociálním vývoji v Prusích a v říši, které sahaly do doby kostnického koncilu.

93 Zmínka o říši v zahraničněpolitických souvislostech se může jevit jako problematická. Legitimita

mluvě o osudovém potýkání se s Polskem a Litvou. V historiografii rozšířený názor o cílené expanzivní politice velmistra a jeho řádu byl v poslední době zpochybněn alespoň v případě velmistra Konráda z Jungingenu, za jehož vlády (1393–1407) došlo paradoxně k největšímu rozšíření řádového teritoria.⁹⁴

K otázce praktických prostředků a technik vedení diplomacie Řádu německých rytířů přispěly nejvíce práce Klause Neitmanna a Jan-Erika Beuttela. V prvním případě se jedná především o diplomacii velmistra z perspektivy pruské větve řádu a týkající se vztahu se sousedními mocnostmi (Polsko, Litva, Dánsko).⁹⁵ Monografie o stálém generálním prokurátorovi u římské kurie se dotýká celého Řádu německých rytířů a kombinuje perspektivu globální (vztah k papeži, císaři, koncilům) s každodenními problémy a záležitostmi jednotlivých řádových provincií, komend, jednotlivých bratrů a kněží atd.⁹⁶

Rozhodovací proces o složení řádových diplomatických poselstev je v odborné literatuře reflektován pouze částečně. Na základě prosopografického a (částečně) statistického studia dospěl Klaus Neitmann k závěru,⁹⁷ že větší roli při výběru hrály osobní vlastnosti kandidátů než zaujímané stanovisko. Zdá se, že většina komturů se alespoň jednou zúčastnila nějakého zahraničního poselstva. Zároveň nebyla zcela bez významu řádová hodnost a držení úřad. Ti, jejichž komendy např. sou-

řádového státu byla totiž založena nejen na papežských, ale rovněž na královských a císařských privilegiích (zejména Filipa Švábského, Oty IV., Fridricha II. a Ludvíka IV. Bavora). Zvláštní právní postavení řádu spočívalo v tom, že velmistr a řád disponoval pravomocemi říšských knížat, ale současně je papež vybavil lenní exempcí (*Lehnsexemption*; ve starší literatuře byl používán termín *passive Lehnsunfähigkeit*), tzn. že velmistr a řád nemohl být v lenním vztahu ke světskému panovníkovi. Po roce 1466 (2. toruňský mír) se to týkalo rovněž polského krále. Rozporuplné postavení velmistra a řádu našlo své rozuzlení až v sekularizaci řádového panství v roce 1525, viz MATISON, Ingrid: *Die Lehnsexemption des Deutschen Orden und dessen staatsrechtliche Stellung in Preußen*. DA 21, 1965, s. 194–248; stov. WERMINGHOFF, Albert: *Der Hochmeister des Deutschen Ordens und das Reich bis zum Jahre 1525*. HZ 110/3, 1913, s. 473–518; STENGEL, Edmund Ernst: *Hochmeister und Reich. Die Grundlagen der staatsrechtlichen Stellung des Deutschordenslandes*. ZRG GA 58, 1938, s. 178–213; ISRAEL, Ottokar: *Das Verhältnis des Hochmeisters des Deutschen Ordens zum Reich im 15. Jahrhundert*. Marburg 1952 a BOECKMANN, Hartmut: *Die Vertretung des Deutschen Ordens auf den spätmittelalterlichen Reichstagen*. In: Nord und Süd in der deutschen Geschichte des Mittelalters. Akten des Kolloquiums veranstaltet zu Ehren von Karl Jordan, 1907–1984, Kiel, 15.–16. Mai 1987. Hg. v. Werner PARAVICINI. Sigmaringen 1990, s. 97–108. Další literaturu viz WIPPERMANN, W.: *Der Ordensstaat*, s. 34–40.

94 KUBON, Sebastian: *Die Außenpolitik des Deutschen Ordens unter Hochmeister Konrad von Jungingen (1393–1407)*. Göttingen 2016, který na příkladu získání Žmudi (1398), Nové marky (1402) a ostrova Gotlandu (1398/1399–1408) a na základě zevrubné analýzy řádové korespondence ukázal, že velmistr byl spíše ve vleku událostí než cílevědomým politickým stratégem.

95 NEITMANN, K.: *Die Staatsverträge*.

96 BEUTTEL, Jan-Erik: *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens an der römische Kurie. Amt, Funktion, personelles Umfeld und Finanzierung*. Marburg 1999.

97 NEITMANN, K.: *Die Staatsverträge*, s. 619–638 podal seznam řádových zahraničních poselstev (místo, datum a personální složení) za léta 1382–1449. Přestože autor zřejmě vycházel z edic diplomatického materiálu a rukopisného materiálu řádového archivu uloženého dnes v GStA–PK Berlin (Ordensbriefarchiv, Ordensfolianten), seznam není pravděpodobně úplný.